

Роден край

СЪДЪРЖАНИЕ:

РАЗЛОГ.....	1
За Мехомия/ Разлог накратко- Славчо Елчинов.....	2
Кратка история на града- Славчо Елчинов.....	5
Кратка история на действащите храмове в града- Ивайло Парев.....	6
Стария облик на града- Ивайло Парев, Асен Чилев.....	9
 СЕЛО БАНЯ, РАЗЛОЖКО- Елена Георгиева.....	17
 ЕЛЕШНИЦА- Дияна Аршинкова, Мартина Нонкова.....	22
 БАНСКО.....	33
Известни личности от Банско- Мария Валеюва.....	34
Непознатите възрожденци от Банско- Мария Валеюва, Георги Хаджиев.....	42
Банско- български речник- Георги Хаджиев.....	46
Легендите на банската носия- <i>Димитър Врачков</i> , Мария Валеюва.....	57
 ТЕТЕВЕН- Аглая Дойнова.....	65
 СОФИЯ- Джорджия Димитрова.....	79

Редактор: Ивайло Парев

гр. Разлог 05.01.2016г.

ГРАД РАЗЛОГ

За Мехомия/ Разлог накратко

Днешният град Разлог е известен до преименуването си през 1925г. с името Мехомия. Градът е разположен в едноименната котловина, която се простира в горното поречие на река Места между планините Рила от север, Пирин на югозапад и юг и Родопите на изток. В североизточната ѝ част между Рила и Родопите е разположено Белишкото поле, което е част от нея. В котловината и по нейната периферия с оградните планини са разположени 4 града — Банско, Белица, Добринище и Разлог и 8 села — Баня, Бачево, Годлево, Горно Краище, Горно и Долно Драглище, Елешница и Краище.

За първи път името Разлог се споменава в писмените извори през 1019 година в дарствена грамота на византийския император Василий II Българоубиец, като част от Велбъждката епископия. В Рилската грамота от 1378 г. на цар Иван Шишман (1371 – 1393) при изброяването на подвластните на Рилския манастир селища се среща и израз “разложките попове”.

Мехомия е старо тракийско селище. По предание в далечното минало на това място тракийски пълководец е извоювал победа над противника си. В чест на тази победа, образуваното тук селище той нарекъл „Мео мия“, което на тракийски език значело „Моя победа“. С течение на времето, постепенно в произношението на името „Мео мия“ за по благозвучно и по-лесно произносимо хората, поставят буквата „х“ в средата станало „Мехомия“.

Към така създаденото населено място, в не много далечно минало, според почвените и растителните условия, постепенно се образуват отделни махалици, като всяка е имала своята малка църква и гробища.

Градът се мие от три реки: Църна река, Бела река и Язо. Те събират водите си от южния склон на Рила планина и източните поли на Пирин. В скоро време южните и югоизточните покрайнини на града ще допрат и до река Изток. Няма друг град в България, който да се мие от четири реки.

През първата половина на IX век, по времето на българския владетел Пресиян, войските му под водачеството на кавкан Исбул, се спуснали по долината на река Места към Разложко, Неврокопско и Кавала и по долината на река Кричим – Бук до Бяло море. От тогава Разложко е присъединено към българската държава. Надписът върху камъка, намерен при село Филипи, североизточно от град Правища, потвърждава това. От 1382 година до октомври 1912 година, Разложко е под турска власт.

Стари турски документи сочат, че цялата разложка котловина е била обрасла с гора и я наричали Чам бахчеси (борова градина). В местността Катарино (на около 7 км западно от Разлог) се намира църквата Света Катерина, строена в началните години на осм. период, по-късно разрушена (реставрирана и днес е паметник на културата). Вероятно местността е била култово място на траки и славяни. В дола Скоко, е имало чарк за бичене на дъски. А по предание, така наречената Леската (северният склон на Голак – Тепси тепе) е била обрасла с борова гора и жителите на града са насичали греди за построяване на къщите си от нея. На около 2 км източно от града, в гроб от античен некропол, са намерени железен меч и 2 ножа, 6 торкви, пръстен, гривна и фибула. На около 10 км западно от Разлог, в близост до местността Предел, има останки от антично селище (паметник на културата). На 11 км северозападно от града се намират руините на раннохристиянска църква от V-VI в., известна под името Свети Илия, с полукръгла апсида; запазени са части от олтарната стена, колонка с листовидна украса, корнизи и др. От късноантичната епоха са крепостта в северните склонове на Пирин (в местността Калята, на около 19 км югозападно от Разлог) и селището в подножието на тези склонове (местността Круше, на около 8 км югозападно от Разлог) – паметници на културата. В този район е намерена находка от тетрадрахми от Филип II Македонски (359-336г. пр. н. е.). През средновековието животът в Круше продължава – открити са останки от селища, плосък некропол и от малка еднокорабна едноапсидна църква, наречена “Писаната”, вероятно заради стенописите, които е имала (паметник на културата). От същото време са останките от църквата “Св. Троица”, на около 2 км южно от града (паметник на културата); по своя план се причислява към един ранен стадий от развитието на кръстополните църкви в България. В близост до Писаната църква личат основите на късносредновековна църква, наречена Бялата църква (паметник на културата). Светилище в местността Столоватец са развалини, отстоящи на около 5 км западно от гр. Разлог, датирани от края на бронзовата и началото на желязната епоха. Все още се различават следите от зидове, градени от ломени камъни. На мястото са намерени и две големи мраморни стели с релефна украса, свързани със светилището, посветено на слънцето.

В османския регистър на джелепкешаните (овцевъдите) от 1576 год. за пръв път се споменава под името Мехомия като село, прилежащо към Разложка каза; в селото живеят 23 джелепкешански домакинства. В редица османски документи от XVII – XIX век се среща и с имената Мехомия, Мехом и Михомия. По данни от османския регистър от 1643 – 1644 год. в селото са регистрирани 62 християнски домакинства, които до средата на века намаляват на 55, защото част от населението е

помоха меданчено. Градът Мехомия като околийски център, заедно със селата, са съставлявали така наречената Разложка околия. През 1925 година градът е преименуван на името на околията – Разлог.

По-интересна е етимологията на селищното име (ойконима) Мехомия. Приведеното по-горе предание за името Мехомия е, разбира се, една твърде опростена версия, дължаща се на т.нар. народна етимология. Накратко тя се явява опит за осмисляне и тълкуване на неясно наименование, наследено от предците. В западните български диалекти е характерна редуцията на съгласни, вместо добавянето им (хляб – леп, харамия – арамия и др.). Точно поради тази причина преди преименуването на Мехомия в Разлог през 1925 г. местните хора следва да са го изговаряли „Меомия“ вместо Мехомия. О. Иванова от института „Кръсте Мисирков“ в монографията си „Двуименни топоними в областта на слива на река Брегалница“, издадена в Македония споменава едно неясно речно име (хидроним) Меомия или Моймия, в землището на село Блатец, общ. Винаца. Късноантичното селище (4-6в. сл. Хр.), разположено край рекичката носи същото име. Има вероятност двата топонима да са с общ произход, но засега по-задълбочени проучвания не са правени.

Етимологията на името Мехомия е неясна, като то вероятно е тракийско. Народната етимология го свързва с мех, тъй като с мехове са пренасяли добивания в Мехомия катран.

Старобългарската дума разлог, която е изчезнала от днешния език, запазена благодарение на топонимията е със значение ‘местност, обточена нашироко’, което отговаря на географските дадености на котловината. За географските имена (топонимите) на Разложко е издадена една монография през 1978г. с автор К. Попов.

Списък на някои по-лични местности: Бойков рид, Предел, Долни ливади, Кьошката (извор), 5-ти километър (неологизъм), Абазица, Арнаутска върба, Пресечен камък, Кулата, Голак, Цървено бърдо, Върбовец, Долния яловарник, Сухото дере, Армането, Църквището, Андреевото (Пресвета), Садих (Сардини) връх, Кушев чарк, Григоров чукар, Столоватец, Голяма джинджирица, Круше, Голям чурулец, Остреве бърдо, Хайково гърло (извор), Цигански ключ (извор), Градището, Кацуновото блато, Калугерица, Беголовото, Темнишка чешма, Райковица, Гладно поле, Големия камък, Църнако, Мразеница, Средорек, Бяла река, Валявишка река, Градевска река, река Изток, Раблево (река).

Кратка история на града

В XIX век Мехомия е смесено християнско-мюсюлманско селище в Неврокопска каза на Османската империя. В „Етнография на вилаетите Адрианопол, Монастир и Салоника“, издадена в Константинопол в 1878 година и отразяваща статистиката на мъжкото население от 1873 година, Мехомия (Méhomia) е посочено като селище с 405 домакинства, 650 жители българи и 450 жители помаци.

В 1891 година Георги Стрезов пише за града: „ Мехомия, паланка на СЗ от Неврокоп 10 часа. Разположена на всичкото Разложко равнище, по двата бряга на река, приток на Места. Здания бележити няма; къщите са повечето дървени и двуетажни. По

изгледа и местоположението си Мехомия отстъпва на Банско. Земя песъчлива, която най-много изкарва ръж и царевица. Има всякакви занаятчий; в неделя става пазар, главен за цял Разлог и доста многолюден. Църква българска и едноетажно старо училище с 3 учители и 180 ученика. 700 къщи, повече български и по-малко помашки.“

Към края на 19 век Мехомия е вече център на отделна каза в рамките на Серския санджак. Съгласно статистиката на Васил Кънчов („Македония. Етнография и статистика“) към 1900 година е смесено българо-християнско и българо-мохамеданско селище. В него живеят 3200 българи-християни, 1460 българи-мохамедани, 80 турци, 30 власи и 200 цигани.

През 1896 година Гоце Делчев основава комитет на ВМОРО в Разлог. По време на Илинденско-Преображенското въстание на 14 септември 1903 година група четници навлизат в града и започват въстаннически действия, съместно с местни дейци. Турската войска и башибозук нападат града и избиват около 45 души и опожаряват около 200 къщи. Част от местните българи бягат в Княжество България. По данни на Неврокопската митрополия през 1907 година в града има 3235 жители българи - християни.

При избухването на Балканската война през 1912 година деветдесет и четири души от града са доброволци в Македоно-одринското опълчение. Мехомия е освободен от османска власт на 11/24 октомври 1912 година от части на Родопския отряд. Местното турско население се изтегля с отстъпващата турска войска по долината на река Места.

Деветоюнският преврат от 1923 година сваля първия комунистически кмет на града. През Септемврийското въстание на 23 септември същата година казармата в Мехомия е превзета от метежниците, като загива само един фелдфебел. След потушаването на въстанието много от въстаниците напускат града. От ръководителите остава само Костадин Патоков, който след атентата през април 1925 година е заловен заедно с учителя Иван Крачанов и убит в местността „Бельов баир“.

използвана литература за главите:

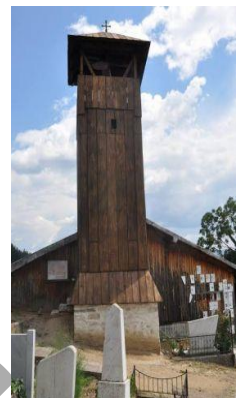
книга- „Бележки из близкото минало на град Разлог“

bg.wikipedia.org

Кратка история на действащите храмове в града

Изглед към камбанарията на храма от периода на възраждането

Съвременен изглед към реставрираната камбанария

Най-старата до днес действаща църква в Разлог е църквата „Свети Георги“ във Вароше. Тя е първа от времето на Възраждането в Разлога. Изградена е през 1834г. Вкопана е в земята. Смята се, че е направено така, защото когато влиза в нея, човек трябва да се поклони, а според други хипотези в ония времена българските храмове трябвало да бъдат не по- високи от турчин с чалма на кон. В изографисването на храма взима участие основателят на Банската художествена школа Тома Вишанов. Има камбанария с една камбана, която приканва миряните на богослужение, когато там се води такова /обикновено на празник/. В днешни дни храмът е обявен за паметник на културата. През 2015г. камбанарията е реставрирана в оригиналния ѝ вид и е осветена на празника на града от Негово Високопреосвещенство неврокопски митрополит Серафим.

С течение на времето старата църква „Свети Георги“ става твърде малка за все повече разрастващото се население на Мехомия. Иконом Никола Ангелов Опашков оглавява инициативата за изграждане на нов храм. В 1909 година търговецът Никола Каназирев дарява на Мехомийската българска община нива близо до Марковото училище, там където днес се намира детската ясла, за построяване на нова църква. Първоначално строежът започнал там.

След освобождението на Разлога в 1912 година е създаден инициативен комитет за изграждане на нов храм, подпомогнат от местната власт. Според архиерейския наместник на Разлог- отец Янко Русков, кметството тогава ипотекирало земя и дало 10

милиона лева за градежа. Основният камък бил преместен близо до тогавашния център на града /затова в днешно време в двора на храма има каменен кол/.

В онова време главния архитект на града бил от Варна /даже на Разлог са казвали малката Варна/. Новият храм трябвало да се изгради по подобие на варненската митрополия, но за жалост не е довършен.

Така трябвало да изглежда храмът

На 1.X.1926г. се решава църквата да се именува „св.Благовещение Богородично”. Благо Максимов поема разходите по купуването на 2 големи свещника и три камбани с надпис „Дарение от братя Благой, Михаил и Георги Иванови Максимови”.

Застроената площ е 710 м², а дворното пространство е почти 4дка. Височината на камбанарията е 26 м. /колкото Хрельовата кула в Рилския манастир/. За новата достолепна църква са нужни обзавеждане, камбани, църковна утвар, иконописване, олтар и освещаване, та даже и пангар. Иконописването на олтара е от Стефан Юлиевич Шарич от София.

В Пловдив били излети три камбани, които били докарани в Разлог с волски каруци. Общото тегло на камбаните е 493 кг. Най-голямата е 300 кг, средната 118 малката 75 кг. Изработени са от висококачествен бакър

Трите камбани на църквата

и английски калай и тоново построени Ре, Фа и Сол.

Така на 5.XI.1939г., след 12 годишни усилия на Обществеността, храмът „Св. Благовещение” е осветен и отваря врати.

Вътрешното пространство на храма е изцяло изографисано в периода 2000 – 2008год. от екип млади художници – реставратори, начело със Здравка Чобанова от Разлог.

„Свето Благовещение Богородично“ е една от най-представителните църкви в България и изпълнява функцията на главен храм на Разлог и на цялото архиерейско наместничество. В двора на храма се намира администрацията на наместничеството.

Съвременен външен вид на храма

Старият облик на града

В онова време Мехомия бил малък град с предимно християнско население, но и турците, които живеели тук, създавали от време на време проблеми. В града по това време живеели около 900 български семейства в около 550 български къщи.

Самите къщи са били модел „разложко-чепинска къща“ , „братов“ тип от края на 19 век. Този тип се счита за продължение на т. нар. „симетрични къщи“, които се появяват най-напред в Пловдив през втората половина на 19 век.

Може би най- голямо впечатление за човека, който не е бил виждал града преди, създавали четирите кули, извисяващи се над по-ниските постройките. Това били:

Разложко- чепинска къща от т. нар. „братов“ тип

- Хаджисулиманската кула- висока, квадратна, с дебели стени. Мястото и е било там, където сега градската градина, южно от гимназията;
- Беговата кула- била е там, където сега е ветеринарната лечебница;
- Исмаилаговата кула е била в Долната махала, където е сега къщата на Ангел Кундев;
- Закиряговата кула била там, където сега е къщата на Иван Тренчев;

Кулите в Мехомия се различавали от тези в село Баня по това, че в Баня кулите са били годни за живеене, а тези в Мехомия били годни за бой.

Кулите били унищожени от българската артилерия по време на Балканската война.

Центърът на града в миналото, па и сега, се нарича „пазар“. Тук са били конакът, пощата, военният клуб, джамията, турските училища,

Строежът на гимназията през 1891г. На преден план се виждат малките дюкянчета.

аптеката и магазините. В средата на „пазаре“ се е извисявала часовниковата кула. Около кулата са били прилепени малки дюкянчета, които беледието /общината/ давала под наем.

Разните стоки в града се докарвали от Неврокоп, Сер, Драма, Кавала, Солун, Кочани и др. През лятото на 1912г. Ибрахим ефенди от

град Сер с камили докарал стоки и напълнил дукяна си. Тогава за пръв път населението на Мехомия видяло камили.

Най- голямото и най- видното сдание на „пазаре“ е конакът. Построяването му

Камили приближават Мехомия

започва през 1903г. на място, закупено от

Катончови. В навечерието на въстанието от

1903г. на конака е бил изграден само първия

Сградата на конака

етаж с мазетата и гредоред за втория. През 1904г. до конака е построено по- малко сдание, служило за затвор.

От „пазаре“, лъчеобразно, в страни, са наредени махалите. С постепенното разрастване на населението, се разраствали и те. Приближавали се към центъра. Градът е образуван от седем махали.

Махала „Вароше“

Махалата е била *По улиците на „Вароше“* разположена около главната улица на града. Тя е най- голяма и най- гъсто населена, разпрастряла се широко и дълго в южните поли на хълма Голак /Тепси тепе/. Църквата „Свети Георги“, построена през 1834г. е била там. През 1835г. в двора на църквата е било построено училище. Връзката на града през границата за Рилския манастир е поддържана от тази махала. Затова жителите на другите махали наричали Вароше- „България“.

Ханове в Мехомия е имало само на „пазаре“ и във „Вароше“. На „пазаре“ е имало два хана, а във „Вароше“-6. В другите махали ханове не е имало. През 1909г. махала „Вароше“ била постлана с калдаръм.

Махала „Сръбо“

Разположена е по двата бряга на Бела река. В най- старото време на това място не е имало къщи. Мястото се наричало „Напорой“. Заради основоположника си, който е дошъл от село Сърбиново, махалата се казва „Сръбо“. Двете махали- Вароше и Сръбо са отделени една от друга от Църна река и от ливадите /тораците/, наречени „Голема ливада“.

„Крапа“ махала

Махалата започва от чешмата „Паракатец“, която в днешно време се намира в двора на църквата, и продължава на запад по двата бряга на река Язо. Първоначално махалата се наличала „Горна“, но понеже била къса, са я нарекли „крапа“. Там е имало църква и гробище, но сега на тяхно място има площад с паметник на загиналите през въстанието от 1903г. „Крапата“ махала е отделена от „Сръбо“ с ливади /торащи/.

„Дълга“ махала

Самото и име подсказва каква е била тя- най- дългата в цяла Мехомия. „Крапата“ и „Дългата“ махали са били разделяни от „Ленищата“- това са торащи иградини, които били засявани с лен от българките в „Дългата“ махала. Този лен се е обработвал и се е ползвал за домашни потреби. След изскубване на лена мястото е засаждано със зеле (кажали) за направа на турския (разсол) за зимата.

Главната улица на „Крапата“ махала- близо до мястото където са били църквата и гробището.

„Илицка“ махала

Тя е била от „пазар“ в южна посока до турските казарми /изградени през 1879г. заради кресненско-разложкото въстание от същата година/. „Илицката“ махала е послана с калдъръм през 1879г. Разделена е от „Дългата“ пак с ливади.

Сватба преминава покрай оградата на турските казарми

„Кошоюва“ махала /„Бишико“/

По прякор Кошоюва махала се нарича и Бишико (люлка, затънтено място). Простира се от казармите в северните поли на Серовица в западна посока до Дългата махала. Отделена е от последната пак с ливади и градини. По предание името си носи от първия заселник, някой си Кошою. Размножила се фамилията му, съградили си и други къщурки и така се образувала махалата. Основоположникът Кошою, за да увековечи името си, предложил на съседите си да нарекат махалата Кошоюва, като за

целта дал едно буре вино. Изпили виното и при добро настроение кръстили махалата Кошоюва. От казармите в западна и хълма „Саровица“ в северна посока до „Дългата“ махала. Отделена е от последната пак се ливади и градини.

„Долната“ махала

Тази махала се простира от „пазар“ на изток и понеже се намира в долния край на града я нарекли „Долна“. Тя е отделена от „Илицката“ махала и „Вароше“ от ливади и Бела река.

Въздушни снимки на Мехомия от 1918г. и табелки с имената на махалите

Всяка махала се снабдявала с вода от бунари /кладенци/. Във „Вароше“ вода идвала от Голак. В „Дългата“ махала вода идвала от р.Язо.

Всяка махала си имала свои занаятчии.

В града е имало 10 чарка, 16 воденици по река Язо и 8 воденици по Бела река.

В навечерието на Балканската война от 1912г. град Мехомия е броил около 2000 помаци /българо- мохамедани/ и около 3500 българи.

Населено място	В. ТЕПЛОВ				СТ. ВЕРКОВИЧ					Г. СТРЕЗОВ			В. КЪНЧОВ						
	Българи				Българи					Къщи	Българи		Българи		Турци	Власи	Цигани	Всичко	
	Християни		Мохамедани		Християни			Мохамедани			Мохамедани	Християни	Християни	Мохамедани					
	Къщи	Нуфузи	Къщи	Нуфузи	Къщи	Души	Нуфузи	Къщи	Нуфузи										
Разлог	349	800	167	350	579	4016	808	467	350	700	1500	2400	3200	1460	80	30	200	4970	
Банско	808	1500	-	-	1308	9098	1406	-	-	1200	-	7200	6500	-	-	-	-	6500	
Баня	180	350	50	90	182	1353	320	52	90	300	750	750	960	550	-	-	-	1510	
Якоруда	190	350	180	330	561	3843	380	186	330	500	1250	1150	2500	1900	-	-	90	4490	
Белица	300	500	60	110	443	3013	600	64	110	500	550	2346	2700	550	-	50	-	3300	
Д. Драглище	130	220	-	-	146	1196	226	-	-	80	-	480	620	-	-	-	-	620	
Г. Драглище	210	350	-	-	242	1774	360	-	-	250	-	1500	1200	-	-	-	-	1200	
Добърско	150	220	-	-	154	1218	264	-	-	190	-	1140	780	-	-	-	-	780	
Годлево	100	180	-	-	130	893	144	-	-	160	-	960	800	-	-	-	-	800	
Бачево	60	100	130	250	80	587	112	132	250	200	500	500	650	570	-	60	65	1345	
Елешница													1650	-	-	-	-	1650	
Добринище										300	500	1100	1540	240	-	-	45	1825	
Бабяк	-	-	600	1350	-	-	-	700	1360	1000	5000	-	-	3600	-	-	-	3600	
Всичко	2477	4570	1187	2380	3825	26991	4620	1601	2490	5390	10100	19620	23100	8870	80	140	400	32590	

Сравнителна статистика на населението в селищата на Разложко-XIX век

Чаркът в „Крапата“ махала- 1919г.

Цуцуманските воденици- от тях водели началото си много водопроводи за различните махали

Марковото училище с опитно градинско поле

Пекарни на „пазаре“

използвана литература за главите:

Исторически музей- град Разлог

книга- „Бележки из близкото минало на град Разлог“

www.bansko-tourism.com

www.hotelrazlog.com

bg.wikipedia.org

google.com

личен архив на автора

КЛУБ ПАМЕТ

СЕЛО БАНЯ, РАЗЛОЖКО

1. Облекло.

1.1. Баненската носия при децата:

Основни елементи на празничната носия при малките момичета са:

- Богато везано елече (под „елече” се разбира къса до пояса ленена блузка);
- Красиво изработена кошуле с красива везба по ръкавите;
- Везба, типична за Баня, са и четирите големи рози, разположени отпред от двете страни на цепката на ризата под шията на момичетата и запеската на китки;
- Едро плисираната пола, изработена от многоцветен вълнен плат, подобен на шотландско каре;
- Модерен детски прескутник (престилка), завършващ накрая с многоцветна феерия от ресни, наричани „бушета”;
- Бяло половинче (половинка забрадка) с аспри (по края).

1.2. При момите:

За следващата възрастова група са се наложили два основни вида носии – лятна и зимна.

Лятната носия бива празнична и работна. Неин основен елемент е типичната за с.Баня – „бела фустанела” (бял фустан), чието платно е ръчно тъкано. В края на „полата” е бродирана с черни орнаменти, също специфично за Баня.

Разликата между работния и празничния фустан е най-вече в престилката. Работният вариант е с ленена престилка, а празничният е с черна копринена престилка, изключително красива, благодарение на двата ъглови цветни мотива (с рози), разположени в долния ѝ край.

Бял, работен, летен фустан

Специфична за Баня е и „червената фустанела”. Тя е правена в различни варианти, поради което е носила и различни наименования – „на кутийки” и „на прави черти”. Платът е домашно тъкан.

Носената с тази фустанела кошуле (риза) също е била везана, макар и не толкова богато. Престилката е черна на жълти черти и отстрани е украсявана с т.н. „зъбци”.

Като кушак (забралка) е ползвана червен или жълт с един синджир – един ред цветя (рози) с рехави ресни.

Чорбаджийските момичета са носели небезизвестният керемидено-червен празничен фустан, който е изработван от коприна, надиплена на ситно плисе и завършващо с пришиването на 2 ивици – една тройка и една двойка пришити

копринени ленти, които придавали на тази дреха още по-изящен блясък.

1.3. При жените:

Младите моми, преди сгодяване и след това, носели типичния за селото „Баненски фустан“, който се различавал от Якурудския (Разложкия) по това, че той нямал красивия гайтанен обток отпред и лъскавите ширити. Те били заменени със затворен елек на горнището с кадифена яка и телени копчета, скрити под кадифена пръчка отпред.

Интересното при него е, че той бил в различни цветове – ален (червен), винен (тъмно червен), рездав (светло зелен), ореов (кафяв), мастилев (наситено син), портокалов (оранжев), виолетово-син и др.

Отзад фустанът бил „диплен“ или на ситни, или на едри плисета с три-пет

„Баненският фустан“ в различни цветове

линии, а отпред винаги от дясната страна под престилката имало малко джобче за пари и чесън против уроки. За всеки фустан имало специален прескутник (престилка) със същия свят.

Под фустана, през работно време, жените носели кошуле (риза), която обикновена е била по-вехта и с вече поизбелели запески и се опасвали (препасвали) с пешемалъ (престилка) от едноцветна басма.

За по-възрастните жени е характерна абата. Тя е тъмно оцветена (най-вече в тъмносин цвят), запретната (подгъната) отзад на лястовица. Те се използвали с още вълнен пояс и тъмен прескутник, а главата си пребраждали тъмно зелена шамия.

1.4. Мъжката празнична носия:

- традиционни цървули, изработвани от свинска или телешка кожа;

- навуща (навои) – изработени от дебел вълнен плат и орнаментирани богат с черни гайтанени фигури;

- чешире (вид панталони – потури), изработвани най-вече от кафяв или черен тъмен вълнен плат, също орнаментирани с гайтанени фигури;

- червен или вълнен пояс, върхи който се препасвали два колана: обикновен (кожен), който служел за захват на хорото и „монистен коланъ”, който е изработван ръчно и се

състоял от основа, върху която с помощта на около 15хил. разноцветни мъниста, за изобразявани различни мотиви, но най-вече характерните за Баня „пеещи пилета”;

- бушета – атрибут към облеклото (три пъстри кълба, изработени от многоцветна вълнена прежда), който ергените запасвали в пояса си;

- безръкавен ален елек;

- сребърни накити – наниз от сребърни кръгчета и пари, с

които се „гарнирал” елека;

- кошуле – памучна или ленена риза, с тясна около врата яка и дълги набръчкани ръкави, които се закопчавали при китката;

- кожен калпак, украсен с китка.

2.Забележителности

2.1.Римската баня. - Един прекрасен символ на село Баня е запазената още от римски времена минералня баня, т.н. стара Римска баня, построена в типичен римски стил - ред камъни, три-четири реда тухли, сводеста с малки отвори на свода, отделен

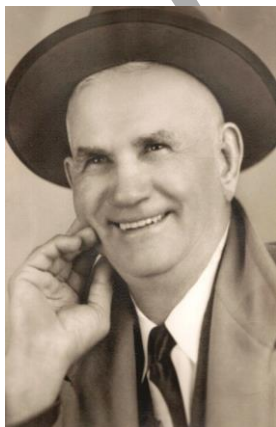
сводест клозет, със светилник с комин над свода. Тази къпалня е строена през времето на Римската империя и това доказва, че Баня е селище с много стара история. След разпадане на Римската империя селото остава в границите на Византия до времето на хан Пресиян, който пресъединява тези територии към българската държава.

2.2.Турската баня - С дарение на заможно турско семейство е построена Турската баня в с. Баня, известна като „Муртина баня”.

Тя е типичен представител на османските обществени бани на Балканите, строени в периода XV-XX век. Предполага се, че е изградена през 17 век, заради характерния архитектурен план и сходен начин на изграждане със Старата българска баня.

Турската баня е изградена с два входа, защото турците имат поверие да влизат с левия крак през лявата врата преди да са изкъпани, след като вече били изкъпани, излизали през дясната. За топлото водозахранване на турската баня се ползвала „Благата вода” с температура от 54 °C. Минералната вода се охлаждала със студена вода директно от преминаващата до нея река. От топли чучури къпещите се със собствени саханчета и ибрици поливали телата си с чиста вода преди напускането на банята. Изкъпалите се избърсвали мокрите си тела с големи ленени пещемали, които носели от домовете си. Къпането на християни в турската баня било забранено.

2.3. Паметникът на Ленин и Георги Димитров.

— Той остава една от най-интересните забележителности в село Баня. Паметникът е построен благодарение на банялията Костадин Калчов. Той напуска и работи в Америка дълги години, но постоянно подпомага развитието на малкото селце. Той дарява пари за напавата на паметникът и на читалището. Първоначалната му

идея е била паметникът да бъде висок над 10 м, но така и не била реализирана.

използвана литература за главите:

книгата „Баня – древна, млада, вечна” – Атанас Ячков

www.selobanya.bg

www.strumanews.bg

ЕЛЕШНИЦА

Разложка Елешница е разположена в южното подножие на Северозападния родопски масив Белаките и по двата бряга на долното течение на река Златарица. Златарица се влива в река Места, която минава близо до Елешница. По долината на Места достига топъл въздух от Бяло море.

Както Белаките, така и другите околни планински масиви, долове и равни места са покрити с борови и отчасти с букови и дъбови гори. Землището на селото е сравнително голямо. То обхваща площ от около 300 квадратни километра, но има предимно планински, а на юг полупланински характер. На запад и северозапад то се ограничава от землището на село Бабяк, на север към връх Гюл-тепе, където е минавала българо-турската граница — от землището на бившето село Чепино, а на изток и югоизток — от землищата на селата Гостун и Обидим. За южна и югозападна граница служи течението на река Места и съответно землищата на град Добринище и град Банско.

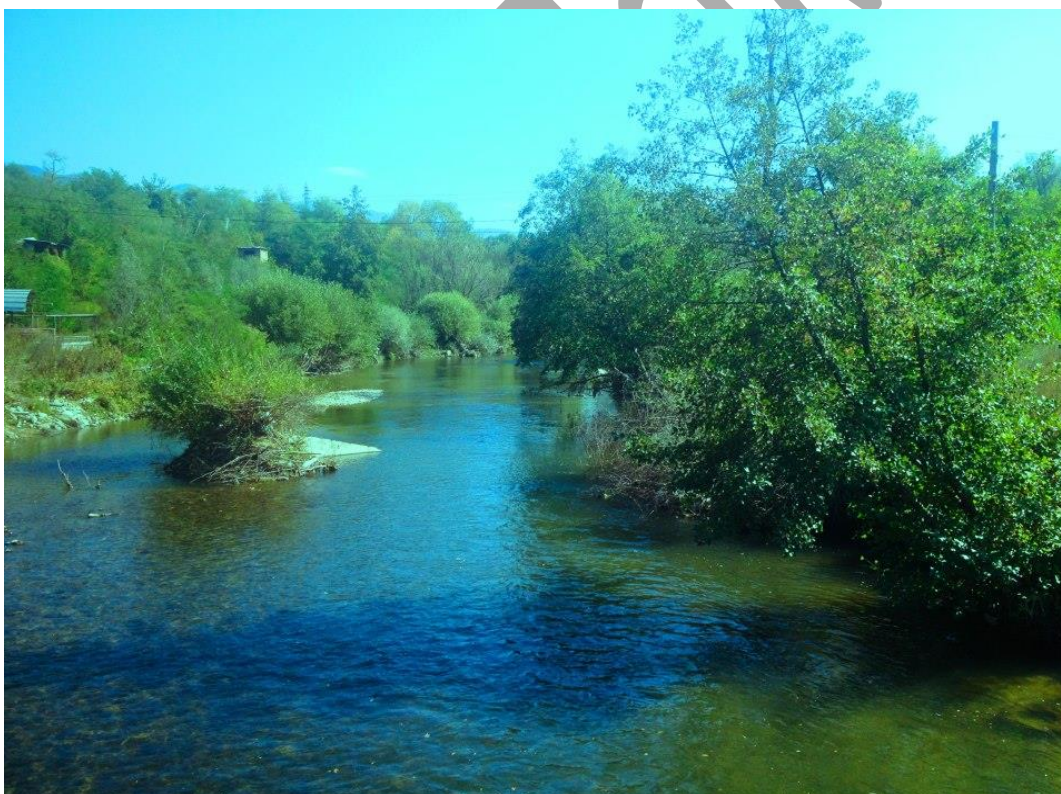

Центъра на село Елешница

Минерални извори. Река Места

Река Места

Околностите на Елешница крият някои подземни богатства.Богатство за селото са и топлите минерални извори, които се използват за хигиенни и здравни нужди.Водата на повечето от тях е с температура 80 градуса.

Оттатък р.Места се намира Топилата , чиято вода есенно време се е използвала за топене на лен и коноп.

Топилата

„Света Варвара“- р. Места

Във връзка с топлите минерални извори на р.Места има легенда за Света Варвара. Варвара била безстрашна мома, която не искала да се откаже от християнската вяра. Заплашена, че ще бъде убита, тя напуснала бащиния дом и се укрила в шумака около р.Места. Преследвачите напразно я търсили. Те щели за се откажат, но в този момент при тях се явил един овчар, който пасял наблизко стадото си и видял къде се е укрила момата. Овчарят я предал. Гонителите се нахвърлили върху нея и я съсекли с ножовете си. От скалата, върху която станало посичането, почнали да извират целебни минерални води. Тези извори и днес носят нейното име- Света Варвара. Овчарят-предател бил наказан- той и стадото му били превърнати в камъни. Легендата казва, че разпръснатите наблизко камъни са овчарят и стадото му.

Произход на името Елешница:

Първоначално е била махала, която после става село и носи името Лешница. Името идва от думата леска (лешник, лешници). Има местност на изток от селото, която е обрасла с лески и носи името Леската. По-късно от Лешница и променено на Елешница.

Населението на селото е от 1500 души.

Стари елешнички думи:

Ятак, креват, одер – легло

Сигмал- бременни кози, крави, овци

Дамазлък-живата стока на един стопонин

Ушмар- сварено и малко подсолено прясно мляко

Урда- извара

Кааза- околия

Баша, помак- Турчин

Кадъна- Туркия

Мистрия-мазачка

Гюния- винкел

Бербер- славей

Фараша- лопата за боклук

Чушлунки- шушулки от фасул

Чекане- вкиснато червено цвекло

Расол- вкиснато зеле

Шербет-подсладена студена вода

Попрелки- седенки

Нана-стринка

Тета- леля

Караконджовци- зли демони

Ручок- обед

Гомар- ерген

Чупа- мома

Нишан- знак, белег

Главене- сгодяване

Папуци-чехли

Калесвам- каня

Стрица- сестра

Неца-невеста

Коке-яйце

Изденади- от другата страна

Подник- обор

Тазия- куче

Тракальос- напитка с лимонада и ракия

Джьол- локва

Гуде- прасе

Забележителности в Елешница

Спортен комплекс „Света Неделя“

„Света Неделя“ предлага чудесни възможности за плуване, плаж, тенис на корт, футбол и разбира се много забавления. Намира се в балнеоложкия курорт Елешница, община Разлог с прекрасна гледка към три планини – Родопи, Рила и Пирин. Комплексът включва открит плувен басейн с минерална вода, детски басейн с пързалка, перфектен тенис корт и стадион със стандартни размери и седящи места. Плувният басейн е с размери 25/ 12/ 1.65 - 4 м. Има кула за скокове от 1 до 9 м. Минералната вода е с температура 38 градуса и притежава ценни качества за профилактика и лечение на травматични увреждания на стави и кости, кожни и белодробни заболявания, бързо зарастване на рани.

Великденски Кукерски Фестивал

С традиционен кукерски карнавал ще отбележат Великден жителите на разложкото село Елешница. Кукерският фестивал в селото е уникален и с женското участие в него. Празникът тук се свързва и с пролетното пробуждане на природата.

Подготовката за Кукерския фестивал продължава близо три месеца като това е най-дългоочакваното събитие за местните хора.

Участниците в Маскарадния великденски фестивал се обличат в кукерски одежди, за да възвестят пролетното пробуждане на природата и възкресението на доброто у хората. На този ден жителите на разложкото село показват най-хубавите си носии и маскардни костюми. На връх Великден в селото се събират кукери и от съседните градове.

Атракция по време на Кукерския карнавал е и традиционното надсвирване и надиграване. Това е една невероятна феерия от звуци, костюми и багри. Най-българското нещо, което може да се види на Великден е в с. Елешница.

След кратката музикална програма, идва ред на трите махали от селото, като всяка се стреми да бъде с най-дългото и пъстро хоро, придружавано от най-красивите кукери. Най-атрактивният кукерски костюм, най-малкият и най-възрастният участник, както и семейното участие в празника се определят от жури и получават награди.

Личности, родени в Елешница:

Атанас Праматаров, български свещеник

Владимир Дивизиев (1923 - 1993), български учен, бивш ректор на ВМЕИ - София

Иван Кърпачев (? - 1879), български революционер

Иван Попатанасов (1862 - 1935), български революционер, деец на ВМОРО

Иван Т. Праматаров (Праматарев), български учител в Горно Драглище и Елешница (1865)

Константин Попатанасов (1892 - 1973), български офицер, войвода на ВМРО и дипломат

Методи Кърпачев (1921 - 1999), български революционер

Петър Андасаров (р. 1937), писател

Петър Дивизиев (1805 - 1881), български общественик

използвана литература за главите:

Книгата „Елешница в миналото“ - Иван Дивизиев

Личен архив, интернет

КЛУБ ПАМЕТ

БАНСКО

Известни личности от Банско

Паисий Хилендарски, често наричан още Отец Паисий, е български народен будител и духовник, автор на „История славянобългарска“. Изразените в труда му идеи за национално възраждане и освобождение на българския народ карат много учени да го сочат за основоположник на Българското възраждане. Канонизиран е за светец с писмен акт на Светия синод на Българската православна църква през 1962 година.

Информация за живота на Паисий имаме от автобиографичните му бележки в „История славянобългарска“, вписванията в хилендарските кондики и някои писма. Роден е през 1722 година в Самоковската епархия със светско име Пенко или Петър. Най-сериозната научна хипотеза в българската историография казва, че Паисий Хилендарски е син на Михаил Хадживълчев и брат на Лаврентий (Лазар) Хилендарски от Банско. Различни краеведски трудове посочват други селища като родно място на Паисий Хилендарски, но те не получават сериозно внимание.

Паисий Хилендарски не получава системно образование, но през 1745 година се замонашва в Хилендарския манастир, където по-късно става йеромонах и проигумен. През 1758 година пътува до Сремски Карловци като таксидиот, където се запознава с исторически съчинения и средновековни източници за българската история, които ще му послужат за написването на основния си труд. „История Славянобългарска“ е завършена през 1762 година в Зографския манастир, след като Паисий напуска

Хилендерския манастир заради раздор с останалите монаси. При обиколките си из българските земи като таксидиот носи и своя труд, за да се преписва и разпространява сред българите. Предполага се, че е починал през 1773 година на път за Света гора в селището Амбелино (днес Св. Георги – квартал на Асеновград).

Историята на Паисий Хилендарски е значително повлияна от исторически съчинения като „Деяния церковная и гражданская“ на Цезар Бароний и „Книга историография“ на Мавро Орбини. За написването ѝ е ползвал още исторически извори от манастирските библиотеки в Атон и Сремски Карловци.

Паисий се стреми да събуди народностното им съзнание, да им внуши, че имат основания за високо национално самочувствие и гордост. Един от най-важните му аргументи за това е дейността на славянските първоапостоли Константин-Кирил Философ и Методий, политическият и културен просперитет на Средновековната българска държава и видните ѝ владетелите. Българската историография поставя долната граница за начало на Българското възраждане с труда на Паисий Хилендарски. Известни са около 60 преписа на книгата му, първият препис е на Софроний Врачански (1765), а първото печатно издание на книгата е направено през 1844 година под заглавие „Царственик“ след силна редакция от Христати Павлович.

Неофит Рилски е един от най-големите просветители по време на Възраждането. Ръкоположен е за самоковски митрополит през 1753 г. Носил дълги години с достойнство владишкия си сан, обичан и уважаван от право-славните българи. Митрополит Неофит е сред активните участници в борбата за отстояване на народност и вяра, срещу опитите на цариградския патриарх да сложи ръка върху българските епархии. Неофит Рилски работи като учител на различни места в България.

Обикновено се приема, че Неофит Рилски е роден през 1793 година в Банско, но според други сведения това става през 1790 година в Гулийна баня, Разложко. Светското му име е Никола Поппетров Бенин. Баща му, поп Петър Бенин, е от рода Бениновци и първият учител в Банско, а майка му Екатерина е от род на заможни разложки търговци на памук. Никола получава началното си образование в килийното училище на баща си. Още от малък Никола Бенин завързва особено тясно приятелство с едно от момчетата в Банско, Димитър Молеров, чийто баща е зографа Тома Вишанов Молера, създател на Банската живописна школа. Налага се обаче, Димитър да замине за Рилския манастир, и там да се учи за иконописец. След като приема монашеството, Неофит е изпратен да продължи образованието си в Мелник, където се учи при един погърчен влах от 1822 до 1826 година и става добър елинист, а след това и във Велес.

През 1827 година Неофит започва да преподава в Самоков, където известно време е секретар на епископ Игнатий. След Одринския мир от 1829 година епископът е убит и Неофит се връща в Рилския манастир. Там той работи като учител до 1833 година, когато част от манастира изгаря. Тогава той е пратен при патриарха, заедно с няколко други братя, за да издейства разрешение за възстановяването на църквата, както и за събиране на помощи за това. Мисията се увенчава с успех, ако се съди по султанският ферман от 10 ноември 1833 година.

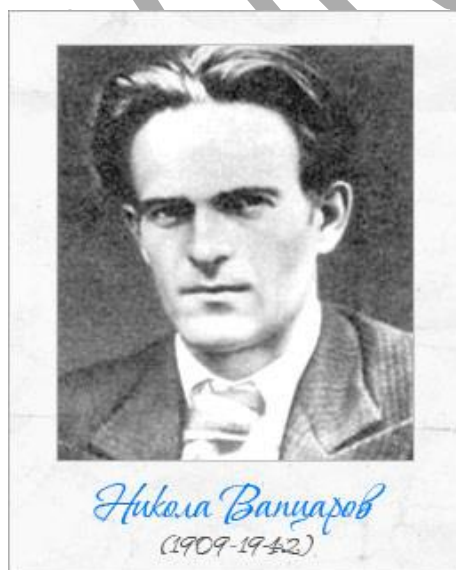
Още същата година Неофит става духовник при метоха в Казанлък. Там среща търновския митрополит, който по искане на Васил Априлов го изпраща в Букурещ, за да изучи алилодидактическата метода в тамошното гръцко училище. Той му възлага и трудната задача да съчини учебници за проектираното от Априлов взаимно училище в Габрово. През 1834 година Неофит се връща в България и на 2 януари 1835 година първото габровско взаимно училище отваря своите врати.

Неофит преподава известно време в Габрово, като същевременно прави първия успешен превод на Новия Завет на новобългарски език. През 1836 година създава

първия български глобус. През този период Неофит Рилски издава множество учебници и учебни пособия, намерили широко приложение в просветната дейност в страната: „Взаимоучителни таблици“ (1835), „Буквар, извлечен от взаимоучителните таблици“ (1835), „Свещенный краткий катехизис“ (1835), „Краткое и ясное изложение“ (1835), „Болгарска граматика“ (1835), „Краснописание“ (1837).

След две години учителстване в Копривщица Неофит се прибира в манастира, и продължава книжовната си дейност. След като получава покана да преподава славянски езици в богословското училище на Халки, той преподава там от 1848 до 1852 година, след което се връща в Рилския манастир, поради върлуващата в училището холера. През 1851 г. излиза неговата „Аритметика“, а година по-късно - „Христоматия славянского языка“. От 1852 година до края на живота си се посвещава на книжовна дейност в Рилската обител.

През 1858 година идва предложение от търновци до Неофит да стане ректор на проектираната от тях семинария, но след като преценява силите си, той отказва. От 1860 до 1864 година служи като игумен на Рилския манастир. През 1875 година е издаден неговият „Словар на българския език, изтълкуван от църковно-славянски и гръцки език“, а през 1879 година - „Описание болгарского священного монастыря Рилскаго“. Неофит Рилски умира на 4 януари 1881 година в Рилския манастир.

Никола Йонков Вапцаров е български поет, чието творчество е предимно със социална и хуманна тематика. Вапцаров сътрудничи на нелегалната тогава Българска комунистическа партия и е активен антифашист. В резултат на политиката на Коминтерна и директивите на БКП е повлиян от идеите на македонизма. През 1942 г. е арестуван и осъден на смърт по силата на Закона за защита на държавата за организиране на подривна дейност срещу установения държавен ред по време на война. Посмъртно е амнистиран след 1944 г.

Никола Вапцаров е роден на 7 декември 1909 г. в град Банско, тогава все още в Османската империя. Баща му е войводата на ВМРО Йонко Вапцаров, а майка му е Елена Везюва със съдействието на американската мисионерка мис Стоун завършва американския колеж в Самоков и по-късно става протестантска мисионерка и учителка. След провала на Септемврийското въстание през 1923 г. той бяга обратно в СССР. Предполага се, че е внедрен да реализира проекта за създаване на ляво крило на ВМРО, т.н. ВМРО (обединена). Неговият образ и влияние върху възпитанието на юношата Никола в духа на комунистическата вяра се изтъква във всички мемоари на Вапцаровата фамилия, издадени след 9 септември 1944 г. От своя страна фамилията Вапцарови през 20-те и 30-те години на миналия век има достъп в двореца, запазени са групови снимки на юношата с цар Борис III и обкръжението му.

Никола учи в гимназията в Разлог, след това в Морското машинно училище във Варна, по-късно наречено на негово име. При завършването на училището е произведен в ранг – офицерски кандидат и получава диплом за машинен техник.

След дипломирането си Вапцаров постъпва на работа във фабриката на „Българска горска индустрия“ АД в село Кочериново. Избран е за председател на професионалното дружество, защитаващо правата на работниците. Едновременно с това организира, пише и играе роли в любителски театър. Сключва брак с Бойка Вапцарова и им се ражда син, Йонко, но скоро детето се разболява и умира. Уволнен е от фабриката през 1936 г. след авария. Премества се в София, където дълго време не успява да си намери работа, но Бойка започва да работи като чиновничка в една банка. В периода 1936 – 1938 Вапцаров работи за кратко като техник във фабриката на братя Бугарчеви, а след това като огняр в Български държавни железници и в Софийски общински екарисаж. През септември 1940 Вапцаров напуска екарисажа и след краткотрайна работа (около месец) в една изпитателна станция я напуска и остава безработен.

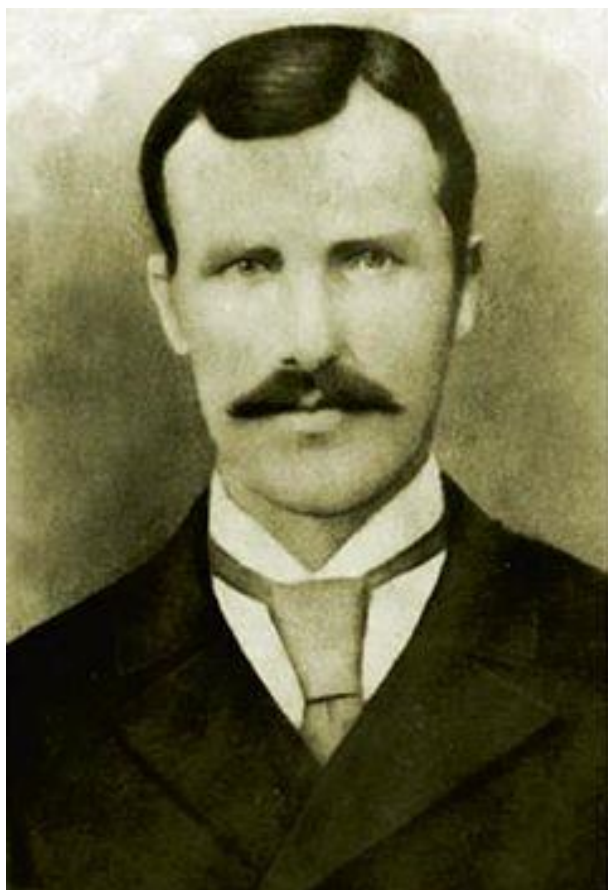
Хаджи Вълчо е български търговец, ктитор на Зографския манастир и на Хилендарския манастир, брат на Паисий Хилендарски. Роден е през 1705. Занимава се с търговия и превозва стоки чак до Виена и Кавала. Прави три поклоннически пътувания до Божи Гроб и е дарител за строежи на ханове и мостове. През 1756 г. посещава Хилендарския манастир, чийто игумен е брат му Лазар с монашеското име Лаврентий, и дава пари за обновяването на параклиса „Св. Иван Рилски“ (стенописта там включва негов портрет).

Прави щедри дарения и на Зографския манастир - обновява източното крило с жилищните помещения (1757) и изгражда църквата „Успение Богородично“ (1764).

В края на живота си се оттегля в Зограф, замонашава се с иноческото име Пафнутий и се заселва в манастирския скит Черни вир. Точната година на смъртта му е неизвестна.

Тома Хаджиикономов Вишанов (Молера) е български възрожденски зограф и живописец, поставил в края на XVIII и началото на XIX в. началото на Банската резбарско-живописна школа. Нейни най-видни представители са синът му Димитър Молеров и внукът му Симеон Молеров. Сам или съвместно със сина си Тома Вишанов е участвал в изографисването на множество храмове и манастири в родния му град Банско, в Рилския манастир, църквите в Разлог, Добринище, Осеново, Кюстендил, Бобошево и на други места в Югозападна България.

Радон Тодев е роден през 1872 година в Банско, тогава в Османската империя. Принадлежи към големия бански род Тодеви. Учи в родното си село и в Солунската българска мъжка гимназия, където завършва IV клас. Връща се в Банско и работи като учител. Става член на ВМОРО. Избран е за секретар на Разложкия окръжен комитет на организацията. По време на Илинденско-Преображенското въстание е войвода на чета.

На 4 октомври (22 септември стар стил) 1903 година заедно с четата си от 70 човека води сражение с османски войски, охранявайки изтеглянето на местното християнско население от подпалините разложки села. Над местността „Света Богородица“ в Годлевския балкан четата е нападната и обградена от 600 души аскер. След петчасово ожесточено сражение Тодев загива с цялата си чета, а жертвите за аскера са 90.

Непознатите възрожденци от Банско

В епохата на великия Паисий цяла плеяда забележителни негови съграждани дават своя принос за българското Възраждане

Александър Малчев

Днес, когато макар и устремени към Европа, продължаваме да бъдем разделени, уморени и объркани, вероятно си струва по-често да обръщаме поглед към миналото за да почерпим оттам онези човешки добродетели и национални ценности, с които изобилстват българската история, бит и култура. Разравяйки архивите, със сигурност ще се изненадаме от сериозното българско присъствие в Европа, при това още в епохата на Възраждането.

Така, във времето на великия първоапостол Паисий Хилендарски, в родния му град Банско израства цяла плеяда изтъкнати крепители на българския дух, с наистина значителен принос в националното ни развитие. Много от тях, запазвайки своя род и език и с гордост носещи името “българин”, заемат важни постове извън поробеното ни Отечество – в Белград, Рим, Виена, Будапеща или Венеция. Ето само няколко имена, за съжаление, отдавна забравени.

Митрополит Неофит от Кундевия род се ражда през 1700. Ръкоположен е за самоковски митрополит на 1 ноември 1753 от Ипекския патриарх Гавраил II. Носил дълги години с достойнство владишкия си сан, обичан и уважаван от православните българи от Самоковско-Дупнишката епархия. Митрополит Неофит е сред активните участници в бробата за отстояване на народност и вяра, срещу опитите на цариградския патриарх Самуил да сложи ръка върху епархиите с владици-българи, като предаде администрирането им на гръцки духовници. Той е последният български митрополит в Самоков след закриването на Ипекската патриаршия. Прз януари 1857, в писмо до своя учител Неофит Рилски, известният възрожденски деец Димитър Хаджийоанович

Смриков от Самоков, нарича Неофит “светило” на българщината през миналия век. Самият Неофит умира през 1771 в Самоков.

Митрополит Серафим е роден през 1711. Под монашеското име Серапион е игумен на Рилския манастир през 1753-1757. Преди това изпълнява дипломатическа мисия на рилското братство в Цариград. През 1757 бил ръкоположен за владика от Ипекския патриарх Кирил и изпратен да управлява Щипската епархия. По-късно е назначен за босненски митрополит. На старини отново се прибира в рилската обител, където пише книги и оставя много и видни ученици. Забелрежително дело на владиката Серафим е и построената с негови средства църква в метоха “Пчелино”, недалеч от Рилския манастир. В нея и днес може да се види ктиторския му портрет, дело на големия бански живописец Димитър Молеров. Митрополит Серафим живял до дълбока старост и починал в Рилския манастир през 1800.

Йеромонах Йеротей е известен като добродетелен и образован проигумен на Рилския манастир. Роден е около 1732. Името му е свързано с авторството на летописните бележки, отразяващи по-значителните събития в живота на манастира в средата на XVIII век – сравнително малко познат период от неговата история. В края на ръкописа му, е поставено следното допълнение: “Написа се тази история от йеромонах Йеротей, брат на добробосненския митрополит Серафим, когато бе в постницата през 1772 г.”. Това е същият онзи старец Йеротей, който по-късно прибира при себе си младият Никола Петров Бенин от Банско (бъдещият Неофит Рилски), за да го възпита и образова като един от най-големите български книжовници. Йеромонах Йеротей умира в рилската обител през 1820.

Архимандрит Теодосий е роден около 1726. Игумен на Рилския манастир от 1798 до 1801, когато го наследява по-младият му брат Теофан. Теодосий възпитава десетки просветени българи, работили по-късно за съхраняването на българската народност и книжовност. С негови средства е изграден и зографисан храмът “Покров Богородичен” при костницата “Св.Лука” на Рилския манастир, където се пази ктиторският му портрет, рисуван от неговия приятел Тома Вишанов-Молера. Построил чешма до Дупнишката порта на манастира, дарил голяма сребърна мощехранилница, сам насадил орличкото лозе и съградил орличката воденица. Многобройни дарения правил и за други църкви и параклиси.

Йеромонах Харитон е роден през 1752. Виден рилски духовник, известен и работлив книжовник. Според летописната бележка в един триод от бившата църковна библиотека на Банско става ясно, че е живял и творил в града като духовник, учител и таксиодиот, съдействал е за доставката на руски църковни книги за градския храм “Св.Богородица”. Рилското братство го изпраща като таксиодиот и в Чирпан и Стара Загора, където учителствал. Известен е и като ревностен разпространител на Паисиевата история. Автор е на т.нар. “втора змеевска поправка” от 1831 към нея. От същата година е и Чирпанския препис, направен отново от Харитон. Познат е и друг негов препис от 1832.

Епископ Лазар Младенов-Рабаджиев се ражда през 1853 в семейството на даскал Димитър Попмладенов-Рабаджиев. Завършва униатското училище на лазаристкия орден в Солун, френските колежи “Сен Беноа” в Цариград и Торино, а по-късно и Висшата духовна академия на лазаристите в Париж. Високоинтелигентен и надарен, той е сред най-активните противници на Гръцката патриаршия и радетел за независима българска църква в турската империя. Умира като поддиректор на Ватиканската библиотека в Рим.

Пантелей Хаджистоилов е един от най-образованите и проспериращи български търговци в началото на миналия век. След завземането на властта в Сърбия от княз Милош Обренович, около 1820 той е повикан от Виена, за да ръководи търговските дела на наскоро освободилата се сръбска държава. Пантелей Хаджистоилов е създадел на Търговската камара в Белград и първият и председател.

Марко Теодорович Везьов е роден около 1760, а умира през 1840 в Букурещ. Богат търговец, собственик на търговска кантора във Виена. През 1792 издава буквар и читанка, предназначени за децата в Българско и Словенско, на чиято корица пише, че е българин от Разложко. Букварът на Марко Теодорович заема особено място в усилията за изграждането на модерна българска просветна система. Това е първото печатно учебно пособие у нас, в което църковнославянските писмена и текстове се редуват с гражданска кирилска азбука и съвременна лексика. През 1926 на мястото на къщата, двора и градините на Марко Теодорович е построено сегашното основно училище в Банско.

Алекси Хаджиниколов е роден през 1749. Заедно с брат си Костадин са сред най-големите български търговци за времето си, притежаващи кантори в Будапеща и Виена. По негова инициатива и с щедри парични дарения през 1791 в унгарската столица е изграден голям български православен храм. По-късно твърдо остоява правата на

местните българи срещу опитите на гърците да обсебят черквата. Умира в Будапеща през 1802.

Лазар Тодоров Герман (Голев) е роден около 1770. Единият му брат – Михаил Германович става високопоставен дипломат на сръбския княз Милош Обренович, а другият – Иван Герман е банкер в Дубровник и Венеция. Лазар Герман е крупен търговец, чиито кривани обикалят почти цяла Европа. През 1832 като коджабашия (кмет) на Банско, е инициатор и основен дарител за изграждането на катедралната църква “Св.Троица”. По-късно, заради родолюбивата си дейност е хвърлен от турците в Серския затвор, където умира от мъка и притеснения. Брат му Михаил продължава блестящата си дипломатическа кариера в двора на Милош, чак до смъртта си, настъпила през 1840 в Букурещ.

Марко Георгиевич Везьов е първи братовче на Неофит Рилски, а също на братята Герман. Крупен търговец, той бил генерален консул на княз Милош Обренович в Калафат и Свищов през 1842. Известен като голям родолюбец и радетел за българското просветно дело, през 1856 Марко Везьов дарява голямо дворно място за изграждане на класно училище в родния си град Банско.

БАНСКО-БЪЛГАРСКИ РЕЧНИК

ага – наречие. Когато. Като: Ага дойде брат ти, кажи му!

азгънясувам – глг. Буйствам: Фного вино пи, та е азгънясал.

арувам – глг. Горкувам. Скърбя: На Рада й умре детенцето, та ошче арува за него.

бабалдисува́м се – глг. Сядам удобно. Разполагам се: Бабалдисал се е на столо и не мисли да станува.

баба́рки – същ. име, ж. р. мн.ч. вид хубав зелен фасул: Таа година набрайме фного бабарки.

балтиа – същ. име, ж. р. Брадва: Сцапи бърже тава дърво с балтиата.

барем – наречие. Поне: Дей ми барем два лева.

баруга – същ. име, ж. р. Вир от дъжд: На дворо ни след даш има баруга.

баталясува – глг. Разваля се: Тоа бунар отдавна е баталясал.

биллясува – глг. Покрива се с биле. Буренясва: Не плевиш ле лен, той билясува.

бинчо́сува́м – глг. Скитам се: Ти оти не идеш да ореш, ми цал ден се бинчосуваш по селото?

блювам – глг. Повръщам: Ядох фного дебело месо, та се ми се блюва.

бљомкам – глг. Мятам се във вода: Децата се бљомкаа ф реката.

брука – същ. име, ж. р. Пришка. Пъпка: Излезли му са бруки по гърбо и по челото.

бръндза – същ. име, ж. р. Устна: Таа мома си е нацървила бръндзите.

буав – прил. име. Рошав: Буаво косме мачно се реши.

ваде́не – същ. име, ср.р. Напояване: Мара отиде на вадене, па Рада – на жатва.

ва́лаф – прил. име. човек, който лесно пада. Непохватен, несръчен човек: Валаф е, просопе се насред пате.

вѣшчер – същ. име, м. р. Изсъхнал (слаб) човек: Тоа човек ѝе вешчер – може да е болен от лоша болес.

витѳсувѳм се – глг. Махам се. Дявам се: Витосай се накѳде да те не гледам!

врѣскам – глг. Вися. Плача с висок глас. Крещя: Децата по цела нош врескаа, та не мога да спе.

врѣсколь – същ. име, м. р. Малко детенце, което много пици: Нашия вресколь по цела нош не не оставе да спим.

вънясувам – глг. Обрасвам с вълна (окосявам се): На тоа човек ръцете му са яко вънясали.

гѳбясувам – глг. Кирясвам. Покривам се с „габи“: Не одиш ле често на бене, гѳбясуваш.

гѳле – същ. име, ср. р. Миличко (за дете): Ка те викаа тебе, гѳле?

гвѳцам – глг. Тѳпча. Мачкам: Зашчо гвацаш тава тесто ф рѳката?

геч – причастие. Кѳсно: Дойде си геч през ношча.

главѣш – същ. име, м. р. Годѣж: Утре има главеш, па след десетина дена е сватбата.

гльѳжа ми – глг. Гложда ми: Песок ми флезе ф чорапо, та се ми гльѳжа.

гмуцам – глг. Дѳвча грубо: Набрал си беше круши и се гмуца.

гнѳсник – същ. име, м. р. мръсник. Циник: Ка не го е срам тоа гнасник да дума така

гѳло – наречие. Само: Таа мома голо пее.

голѳпар – прил. име. Съвсем гол: Не знам ка не го беше срам да се соблече голопар.

градѣш – същ. име, м. р. Проста дървена ограда: Ако искаш да си зачуваш лювадата, загради-а с градеш.

грѣпка – същ. име, ж. р. изпражнение от коза, офца, заек, мишка, птичка: Изчистих сичко и се нема ни една грѣпка.

гуде – същ. име, ср. р. Прасе: Големо гуде раним за сланина.

гута̀во – наречие. Неудобно. Неприятно: С фного дебели дреи ссам, та се ми е гута̀во.

да̀воле – глг. Боричкам. Мачкам: Децата се да̀волаа ф одеро.

де́ксам – глг. Мъча се. Събирам сили. Едвам живея. Изтърпявам: Цел месец ми беше толкова мачно, не знам ка издексах.

джа́сам – глг. Дърпам: Джасни пердето оти фного напече сънцето.

джа́окам – глг. Пия лакомо: Найде едно шише вино и се джока ле, джока.

джунджур – същ. име, м. р. Ледена висулка: Детето е откършило еден джунджур, та се го гризе

дзвони́ца – същ. име, ж. р. Горска ягода: По тоа баир има фного дзвоници.

дипло́ – същ. име, ср. р. Черга или кепе от едно парче: Постели тава дипло пред вартата.

докле́пам, докле́пува́м – глг. Пристигам бавно (използва се иронично): Доклепа се най-накрее и Митър от гората.

домаша́р – същ. име, м. р. Който обича да стои вкъщи: Петър каков ѝе домашар – по цал ден не излази от кашчи.

дренцо́ль – същ. име, м. р. Висящ парцал: Дреата му е скасана, глей каков дренцоль се веси одзади.й

дро́пка – същ. име, ж. р. Къс месо. Сланина: Имаме фного дровка таа година, големо гуде заклайме.

дурла – същ. име, ж. р. Муцуна: Нашето куче има фного дъга дурла.

дъба́м – глг. Късам със зъбите и дъвча: Гудето дъба на дворо една тиква.

дърмо́нь – същ. име, м. р. Решето с едри дупки: Пченица се не сее с дърмонь оти изпадаа семената.

дъртаф – прил. име. Слаб: Фного ви е дъртаво детето, иска му давате повече ясте.

дрипо́ль – същ. име, м. р. Парцал: Облекъл ѝе дреа дриполь до дриполь.

жва́кам – глг. Дъвча: Имам здрави заби, та жвакам убаво.

живувам си – глг. Спогаждам се. Разбирам се добре: Митър и Петър сем убаво си живуваа.

заба́хтувам – глг. Забивам (употребява се увеличително): Забафтах еден голем кол в земята.

за́гнува́м се – глг. Затичвам се. Хуквам: Той се загна и почна да търчи.

заклепа́л – прч. от глг. клепам. Завървял тежко, уморено: Юван се е заклепал каа цррквата.

закъ́цам – глг. Изоставям. Зарязвам: Петър закъцал воловете на полето и се върнал до селото

за́лис – същ. име, м. р. Шум: Какоф е тоа залис на пате?

за́пет – прил. име. Стиснат. Залостен: Нишчо не траси от тоа човек – фного е запет; Портата е запета и не мога да флеза.

засъ́там – глг. Закривам: Мръдни се да ми не засъташ сънцето.

зау́шувам – глг. Заслушвам се. Обръщам внимание: Мари Ленко, ти се заушуваш яко кой шо дума за тебе за тебе, ма иска да заушуваш, оти си мома за женене.

збо́р – същ. име, м. р. Жени събрани обикновено на пейка пред некоя порта: Мама отиде на сбор пред Стнината порта.

згва́цам – глг. Смачкам. Стъпквам: Оти згваца тава убаво грозде?

зо́рле – наречие. Едвам: Тоа дедо зорле оди по пате.

исси́лувам – глг. Насърчавам с лоша умисъл: Митър го иссилия да прегази реката, та за малко да се удави.

кади – глг. 3 лице. ед. ч. Пуши: Фного ни е лош оджеко – кади.

каже́л – същ. име, м. р. Зеле. Зелки: На пазаре имаше бая казал.

кам – наречие. Де? Къде?: Кам да ти вида магарето.

клапата́рка – същ. име, ж. р. Малък клапатар (бакърен звънец): Я на таа офца турийме клапатарка.

клéпчo – същ. име, м. р. Човек, който върви бавно и тежко: И тоа клепчо нема бърже да стигне цр̀квата.

клéча се – глг. Гледам втренчено. Гледам внимателно с широко отворени очи: Шо се клечиш такоф ф мене, да не искаш да ме купиш?

кльофкам – глг. Кълва: Кокошката па кльофка нешчо.

код – при: Ёела бърже код мене!

кокошинци – същ. име, мн. ч. Грапавинки по кожата при настръхване от студ: Студено е, бре, облечи се – виш кви кокошинци ти излезоа.

космé – същ. име, ср. р. Коса: Неговата мома е с фного дъго русо косме.

костурета – същ. име, мн. ч. Фасул: Таа година нивата роди фного костурета.

кóшчав – прил. име. Жилав: Месото е от стар вол, та е фного кошчаво.

кръкнувам - глг. Нарамвам. Товаря на гръб: Ти кръкни детето да го поносиш!

кък – същ. име, м. р. Кълка: От вчера ме боли къко и не мога да ода.

кърваф – прил. име. Много неприятен. Омразен: Кърваф ми си да те гледам!

карцувам се – глг. Клатя се насам-натам: Фного се карцуваш на тоа стол, варди да не го строшиш!

ламандарисувам – глг. Клюкарствам: Злата цал ден оди по селото да ламандариува.

лапатáр – същ. име, м. р. Скъсана, износена обувка: Ти опче ле се влачиш с тия лапатаре?

лен ме е - Мързи ме: Лен те е мотика да побараш!

лостовица – същ. име, ж. р. Дебела тояга: От такваа лостовица и вък бегува.

люде – същ. име, мн. ч. Хора: Фного люде се са собрали пред училишчето.

ма – съюз. Но. Ама: Ма нашата крава не е болна.

мéшка – същ. име, ж. р. Място: Седна си на мешката и цел ден не стана.

милé – Ами нали: Милé не му е така името!

мишѓк – същ. име, м. р. Мишка. Мн. ч. – **мише**: Нашата котка па е фанала мишок.

мрѓлес – прил. име. Който много мърда: Детето е фного мрѓлесто тия дни

мутá – същ. име, ж. р. Мухал: По лебо има фного мутá.

мѓцкам – глг. Удрям с юмрук в зѓбите: Като ти мѓцна една...

навáм – наречие. Насам: Юване, йела навам да те вида.

нáдве-нáтри – наречие. Криво-ляво: Зготвила е вечерата надве-натри.

нáддавѓк – същ. име, м. р. Прибавка: На таа дáдка иска й се тури наддавок.

наѓжувáм се – глг. Намрѓщвам се. Навѓсвам се: Тронка да го разядиш, наѓжи се.

наклáжам – глг. Паля огън: Ка чю наклада, кату нема дѓрва?

нанáм – наречие. Нататѓк: Седни тронка по-нанам.

напíнам се – глг. Напѓвам се: Напинам се да претѓркалем тава дѓрво, ма не мога.

нафпаф – същ. име, м. р. Пълнеш: Таа перушина за нафпаф ле я чуваш?

нашчукувам – глг. Насѓсквам хора едни срещу други: Ти зашчо насшчукуваш тия деца да бияя?

обрáс – същ. име, м. р. Лице: Ленка е фного убава ф обрáзо.

ѓдер – същ. име, м. р. Легло: У них троица спе на еден одер, саде Митѓр спи на друк одер.

одея – същ. име, ж. р. Стая: Изчисти си одеята оти дожаа госте.

оджек – същ. име, м. р. Комин: На комшиите оджеко фного кади.

одрезгавéвам – глг. Припвам (за гласа): Цал ден пех, та одрезгавех.

одумувам – глг. Говоря лошо зад гѓрба: Петѓр садé одумува людето.

ѓлемалé – наречие. 1. Криво-ляво. 2. Колко много: Требуваше да ми изореш нивата убаво, па ти я си изорал ѓлемалé. Глемалé е итѓр па Юван!

омéрен – прил. име. Приготвен: Водата е омерена да тече в нивата.

омяшам – глг. Приличам: Тоа човек ми омяша на турчин.

óртосén – прил. име. Спретнат. Пъргав. Сръчен: Цветко има ортоен син – за секаква работа го бива.

отáювám се – глг. Омълчавам се: Едно куче се отаяло пред вартата.

отпанаясувам се – глг. Запътвам се. Тръгвам (употребява се иронично): Петър се отпаняса каа пазаре

отсéбувам се – глг. Отпускам се за малко. Разсейвам се: Стегни се трóа – шо се си таков отсебил?

парамóнь – същ. име, м. р. Прякор: Коце на парамонь му викаа Мечо.

пéам – глг. Запъхтявам се: Митър до се търче и пéа.

пепелясувам – глг. Съсипвам. Опустошавам: Тия немирни деца ме пепелясаа от яд!

пéтрожéль – същ. име, м. р. Магданос: Донеси да здробим в чорбата петрожелъ.

питé – същ. име, ср. р. Пиене: Таа вода не е за питé.

пишнó – същ. име, ср. р. Беззвучна пръдня. Мн. ч. – пишни: Собраа се тримата и напъния одеята с пишни.

плацйкам се – глг. Плискам се с вода: Децата се плацикаа ф баругата.

плюсканица – същ. име, ж. р. Плесница: Коце изеде една плюсканица.

помóчувам се – глг. Попикавам се: Детето сека нош се помочува.

попáте – наречие. По селото. По града. Навън: Наш Цветко футрина стане ле, облече се и иде попáте.

помрýзляк – същ. име, м. р. Студ с лед: Голем помрýзляк йе – чешмите са помрýзнали.

прашéне – същ. име, ср. р. Окопаване: Момите се врашчаа от прашене.

прашóли – глг. Ръми: Зе да прашли дажец.

прескутник – същ. име, ж. р. Престилка: Мама е набрала пън прескутник круши.

прецървувам – глг. Препичам: Гледай ягнето в пешчá да се прецърви убаво.

при́клапо́к – същ. име, м. р. Натрапник: На сека сватба оди тоа приклапок.

при́сатка – същ. име, ж. р. Клонче, което служи за присаждане. Присад: Отсечи ми от вашата круша некоа присатка.

при́туро́к – същ. име, м. р. Прибавка: Иди земи тикви за притурок.

процу́бловaм се – глг. Провличам се: Въжето на коне се е процуцолило до земята.

пушчина – същ. име, ж. р. Омразно нещо. Проклето нещо: Па е дошла онаа пушчина (за жената) да ми дрънка на главата.

разя́жам – глг. Ядосвам: Митър фного се разяжа, ага некой му рече Миню.

разчепату́вам се – глг. Разкрачвам се: Тоа дедо върви некъде, ма какофто се е разчепатил...

ресна́ч – същ. име, м. р. Одеало, на което лицето е покрито с ресни: Като се завия с реснач, не усешчам студ.

рука́м – глг. Викам. Говоря високо: Кой рука пред портата?

ръ́рем – глг. Хъркам. Свирят ми гърдите: Юван, когато спи, ръре.

синéвeц – същ. име, м. р. Натъртено синьо място по тялото: Той ме удри с камен по коленото, та се ми е излезъл синевец.

ску́ткувам – глг. Прибирам около себе си. Скривам. Приютявам: Скуткай децата да не мръзнаа по дворо.

сме́нка – същ. име, ж. р. Бекон: Наш дедо фного яде сменка.

смо́фтам – глг. Смуча: Детенцето си смофта пръсто.

сопи́нам – глг. Спявам. Преча: Миле ме сопина, та не мога д'ида да праша.

сте́га – същ. име, ж. р. Дисциплина: Сино му нема сте́га от вкашчи, затава е толкова лош.

стива́сувам – глг. Удрям: Стивасаа го с една тега по гърбо.

страшило́ – същ. име, ср. р. Много страшно: Сношчи ф гората ми рекоа, било е страшило́.

стърве – глг. Ям лакомства. Ям скришно нещо хубаво: Ленка с е скрила да стърви баница.

суртук – същ. име, м. р. Омразник. Некодник (употребява се за обида): За тоа ле суртук готвим ние нашата мома?

сушче – същ. име, ср. р. Смет: Фного сушче има ф одеята.

сциркувам – глг. Смачквам: Той седна вруз крушите, та ги сцирка.

тапскам – глг. Тъпча: Децата отапскаа снего по дворо.

течю – същ. име, м. р. Татко. Баща: Кога си дожа течю ти?

тимба – същ. име, ж. р. Глава: Удрил го е по тимбата с камен.

топузэ се – глг. Мръщя се. Муся се. Цупя се: Цал ден се топузи и нишчо не дума. С
представка **на** : Засмей се де, шо се си натопузил такоф?

торкам – глг. Бода силно: Торкам воловете да върве по – бърже.

трепа – глг. Убивам: Той утрепа два заяка.

тронка – наречие. Малко: Млекото ни е станало яко тронка.

трътрем се – глг. Влача се: Тава дете сэ след течю му се трътре.

тува – наречие. Тука: Тува код мене има фного ягоди.

тува-дева – наречие. Някъде си. Много далече: Тува-дева се ражаа лимонето.

тургунь – същ. име, м. р. Човешко изпражнение във вид на суджук: Детето какофто тургунь истраси!

улаф – прил. име. Глупав. Луд: Сестра ми йе яко улава.

умрешка – същ. име, ж. р. Смърт: Нема ле умрешка за него?

усвет – Дим да го няма: Зафанаа ле да се бияя – Митър усвет.

учинаа – същ. име, ж. р. Вуйна: Учинаа Ленка че дойде домá.

фачьйрин (фачьйрка) – Несчастник (Несчастница): Дейте на таа фачьйрка некоа дрешка за детенцето.

фко́пам – глг. Здраво залавям, хващам: Фкопай го за ръката и не пушчай!

цалова́рка – същ. име, ж. р. Варен голям резен от киснало цвекло: Фного ми се са прияли цаловарчъи

це́ре се – глг. Хленча. Лигавя се: Маани тава дете – не мога да го слушам ка се цери!

цй́кам – глг. Издавам висок тънък глас: Кой цика на дворо?

цй́пка-ле́пка – наречие. Съвсем малко: Даде ми цйпка-лепка медец.

цире́ – същ. име, ср. р. Малка риба: Требуваше да фана фного риба, ма се фанаа голо цирета.

цицири́га – същ. име, ж. р. Малкият пръст на ръката или крака: пръстено е манечок – фашча ми се на цициригата.

цръвяк – същ. име, м. р. Червей. Мн. ч. – Цеървэ: Цръвяк ти пъзи по главата.

чараптісува́м се – глг. Побърква ми се ума. Изгубвам си ума: Митър се е фного уплашил, та се е дори чараптисал.

чй́не – глг. Струвам: Колко чини тава грозде?

чекáнь – същ. име, м. р. Цвекло киснало в каца: Цветко се е зацървил като чекань.

чичо́к – същ. име, м. р. Репей: Майка си дойде от полето и беше цалата в чичоци.

чорка́вица – същ. име, ж. р. Силен дъжд: Седете си ф одеята, ори наванка каквато е чоркавица.

чувам – глг. Пазя: Чувай ме от големото куче!

чудéш – същ. име, м. р. Двоумение: На чудеш съм – д'ида ле ели да не ода.

ша́чя – същ. име, ж. р. Пирон. Гвоздей: Закови една шачя на дзидо да закаче ламбата!

швй́ркам – глг. тека силно през теснина: Од носо му швиркаше кръв.

шле́нок – същ. име, м. р. Глезен: Удрил си съм шленоко, та се куцам.

шлю́пка – същ. име, ж. р. Черупка: Йейцето е истекло и е останала садé шлюпката.

шлякани́ца – същ. име, ж. р. Плесница: Коце изеде една шляканица по бузата.

шча́ве – глг. Изтръгвам. Скубя: Некой ми ошчавил сичкото цвете в гардината.

щръкуль – същ. име, м. р. Щъркел: Еден щръкуль стапи на оджеко.

ъцам – глг. 1. Хълцам 2. Начин за пеење в Банско от жени: Простинал съм, та ъцам.
Целото поле ечи, ага ъдне Мара от некоа нива.

яко – наречие. Много. Силно: Яко ни е убава невестата. Думај по-яко, да те чуе секой.

яле – наречие. Ето: Яле го и Петър.

яре се – глг. Катеря се: Има да се ярим фного по тоа баир.

ясте́ – същ. име, ср. р. Ядене. Храна: Мама е сготвила за довечера сем благо ясте.

Клуб Памет

ЛЕГЕНДИТЕ НА БАНСКАТА НОСИЯ

„Руба гласи, руба гнаси”

Носията не е просто дреха или просто плат... в народната носия са вплетени легенди, втъкана е история. В книгата „Легендите на банската носия” съм описал именно онова, което не го пише никъде другаде. Описал съм онези неща, които могат да бъдат чути само от извора. А къде е извора ? Извора е в китното градче Банско. Стгушило се в полите на Пирин, Банско пази век след век легендата жива. Предавана от майка на щерка, от баба на внуче... от уста на уста. Ще си позволя да цитирам част от моята книга:

„ ... И ето я баба. Седнала на разбое¹ в студената одая², ред по редом реди нишките на новият плат. И минават ли минути и часове, а баба все ми разказва ли разказва... “

„Носията гале³ се ражда в поднико⁴. Сека носия иска а я напрайш от нешчо. Тава нешчо се нарича вълна. Вълната е от овците. Има и някои черджии⁵ от лен, коприна, ама най-горешчинка си чува вълненкото. Ленена черга се направеше на времето, дебела и ага се иде на ленишчето⁶, а туриш да обедвате. Тя не пропуска вода. Та ага зафанеш вълната, иска да се чепка, мие, да я минеш през рудане⁷ и така докато не стигнеш до разбое¹. Я се тува тава се вика бърдо⁸, ага промушнеш нишката из тува, иска мине сетне из нищелките⁹. Оти да е чиста и неусукана основата. Сетне се фашича отзади... “

На книжовен български език звучи така:
„Носията чедо се ражда в обора. Всяка носия трябва да бъде изработена от нещо. Това нещо се нарича вълна. Вълната е от овците. Има и някои черги от лен и коприна, но най – топло си държи вълненият плат. Ленената черга се правеше навремето дебела, и като се отиде на нивата, като се сложи обяда, се слага тя. Тя не пропуска вода. Та като вземеш вълната, трябва да се изчисти, да се измие, да я направиш на прежда през чекръка и така докато стигне до стана. Ето това тук се нарича „бърдо” (част от тъкачния стан – метални реси), като пхнеш нишката от тук, трябва да мине после през „нищелките”. За да е чиста и неусукана основата. След това се хваща отзад...”

И тук съм бил може би 4 – 5 годишен. А момента се е запечатил в моето съзнание, дума по дума. Така започва изработката на носията. А песните, които се пеят по време на погрелка, закачките... те остават своя отпечатък във фигурите, кройките и юрнеците

на носията. Та през годините, банскалийките са били най - красиво предрешените жени в Югозапада.

Баба ми е разказвала, че банскалии по онези години били големи търговци и се реванширали за отсъствието си на жените с „европейска мода” . Носели им красиви копринени шамии (бърдише), купували им либадета с „бунти” от лисица. На по заможните чорабаджийки, специално се взимали „джубета”. (Либадето представлява нещо като късо елече, отпред обшито с кожи от лисица. Джубетата са пак обшити с лисича кожа, но са дълги и се носят предимно зимата. Доближават се до съвременните кожуси, с тази разлика, че не са целите от кожа, а имат само кожен мотив на врата и ръкавите.)

„... По прескутничко¹⁰ гале, можеш да познаеш една жена каква е. Я се, деби¹¹ тува тоа – ресите са наплеко и е обшит със синьо на кръстчета. Тава се тче за бременна жена. Ресите са преко, да чуваа плодо от лоши очи. А тоа аления тува... тава е на младо дете, навремето момеченца влазаха в църква само да се пречестаа. Докато момата не се задоми, не влази в църква. А таа тука е за стар човек като мене. Шарката е по - тъмна, ресите са надоло и изстрани има пребир калко два пръста. В тоа пребир гале, сека жена си втъкава съзите, коя шо и е мака – тава тури. Я тоа е на лестовици, тува па тоа го сам наприла „на трупчета”, я там аления е „на гръмотевиците”...”

„ По престилката чедо, можеш да познаеш една жена каква е. Ето, виж сега тази – чертите са напряко и е обшита със син конец на кръстчета. Това се тче за бременна жена. Чертите са напряко, да пазят бебето от лоши очи. А тази алената тук... тя е на младо дете, навремето момиченцата влизаха в черква само да се пречестят. Докато момата не се задоми, не влиза в черква. А тази тук е за стар човек като мен. Шарката е по - тъмна, чертите са надоло и отстрани има пребир около два пръста. В този пребир чедо, всяка жена втъкава сълзите си, коя каквато мъка има – това сложи. Ето този пребир е „на лястовици”, тук другият е „на трупчета”, ето там аленият е „на гръмотевици”...”

А страстта на баба ми са чергите. Говорила ми е с часове за тези произведения на изкуството, излизаци изпод напуканите и старчески пръсти. Заглеждал съм се в ръцете ѝ докато работи и съм се питал, кое я кара толкова грижовно да преглежда

всяка нишка, да подрежда цветовете един по един. Дори чергите, които тчеше от „оскърци”¹² (парцалени черги) се подреждаха парцалките по цветовете и модел, за да стане красиво лицето.

„... Искан първо да си основеш разбое. Искан си сметнеш основата... до ден днешен дождаа куд мене жени, я да им сметам основата. И таа не е като онаа... черга имам на 120 години, ленена, като за ленишче. Ама най ми аресуваа черджи „на облаците”. Преливаа се цветовете и иска си голем майстор да улучиш точно преминаването. Тия тука гледаш ле ги, тава са „на трупчета”. А тава тука се вика „кљосенче”, а ония истам са „буавчета”... ”

„... Трябва първо да си основеш стана. Трябва да си сметнеш основата... до ден днешен идват при мен жени, аз да им смятам основата. И тая не е като онаа... черга имам на 120 години, ленена, като за на нивата. Ама най - ми харесват черги „на облаците”. Преливат се цветовете и трябва да си голям майстор за да улучиш точно преминаването. Тия тук виждаш ли ги ? Това са „на трупчета”. А това тук се нарича „кљосенче”, онези там са „буавчета”...”

Носията е жив исторически извор, тя е като исторически паметник, съхраняван в старите ракли. Тъй както са вечни песните на пиринските мури, тъй ще остане вечна красотата и обаятелността на народната носия. Искан да завърша тази статия с един цитат от моята баба, който пазя дълбоко в сърцето си :

„... И запомни едно от мене гале... РУБА ГЛАСИ, РУБА ГНАСИ...”

Автор: Димитър Врачков

Редактор: Росина Георгиева

РЕЧНИК	
дума	значение
разбой ¹	тъкачен стан
одая ²	стая
гале ³	чедо
подник ⁴	обор
черджи ⁵	черги

ленишче ⁶	нива
рудан ⁷	Чекрък (уред подобен на вретено)
бърдо ⁸	Бърдо (част от стан)
нищелчи ⁹	Нищелки (част от стан)
прескутник ¹⁰	престилка за редило
деби ¹¹	следи (глагол)
оскърци ¹²	парцали

КЛУБ ПАМЕТ

Банска женска носия от 19 век. Всекидневна.

„Юрнек” (мостра) за страничен пребир на прескутници.

Ален прескутник и ткан колан.

използвана литература за главите:

Сборник за народни умотворения и народопис 1954 г.

dvrachkov.blog.bg

www.shevitsa.com

www.facebook.com

bg.wikipedia.org

www.google.bg

banskocity.bg

www.historybg.com

КЛУБ ПАМЕТ

Клуб Planet

TETEБEH

Тетевен (стари форми от местния диалект Тетевене или Тетювене) е град в област Ловеч, Централна Северна България. Той е административен и стопански център на едноименната община Тетевен. Населението на града към 2009 година е 10 613 жители, което го прави третото по големина населено място в областта.

Тетевен се намира в планински район, в полите на Стара планина между върховете Острич, Петрахиля, Червен, Трескавец и Вежен. През града минава река Вит. Надморската височина на територията на Тетевен и околията варира от 340 до 2100 метра, а в центъра е 415 м. Климатът е умерено-континентален със сравнително мека зима и прохладно лято. Териториалната площ на община Тетевен възлиза на около 697 км², което представлява 16,86% от територията на Област Ловеч.

Тетевенският край е бил населен още от най-древни времена, а първите предметни доказателства за това датират от II – IV век. Едни от първите обитатели на местността са тракийското племе серди. За пръв път името Тетевен се споменава в открит писмен материал от 1421 година. Смята се, че името произлиза от Тетювия род, заселил се по тези земи и основал града (който в по-ранни писмени материали се среща под името Тетювен или Тетювене). Според други мнения името на града произлиза от думата „тетива“, тъй като градът е опънат като тетива на лък по протежението на река Вит. През XVI – XVII век Тетевен е в разцвета си, жителите се множат, а търговията процъфтява. В града се развиват 27 вида занаяти, а тетевенските търговци кръстосват Европа и Азия. Градът носел прозвището „Алтън Тетевен“ (Златният Тетевен).

През 1801 г. Тетевен е нападат от кърджалии и почти напълно опустошен и изпепелен. От 3000 къщи в града остават само четири. Градът успява да издигне от руините и през 50-60-те години на XIX век е един от занаятчийските центрове на България. През този период се развиват следните занаяти – абаджийство, кожухарство, резбарство. Градът е притежавал статут на вакъфско селище. През 1871 г. Васил Левски основава в близкото до Тетевен село Гложене един от най-многочислените тайни революционни комитети. След обира при Арабаконак, в който основно участват членове на комитетите в Гложене и Орхание, членовете им са арестувани и изпратени в Диарбекир. Много тетевенци се включват в различни чети в борбата за освобождение.

Днес в Тетевен могат да се видят множество четнически къщи, обявени за културни паметници.

Една историческа неяснота и заблуда (според местните) относно града е, че предателят на Бенковски е посечен от тетевенци в деня, когато е трябвало да получи паричната награда за предателството си. Всъщност предателят – Вълчо Стоилов Мечката, доживява до дълбока старост доста години след Освобождението на България. ^[4]

Известен е цитатът на патриарха на българската литература Иван Вазов – „Ако не бях дошъл в Тетевен и аз щях да бъда чужденец за майка България“.

Забележителности

Град Тетевен обединява в себе си красотата на заобикалящата го природа с извисяващите се хълмове и върховете Петрахиля, Острич, Червен и Равни камък (станали свидетели на много исторически събития), прохладния бриз на река Вит, както и духът на отминалите векове, витаещ в множеството културни паметници, старобългарска архитектура и непокътнати от времето обичаи и нрави. Възхитен от гледките, разкрили се пред очите му при своето посещение в града, Иван Вазов възкликва: „Ако не бях дошъл в Тетевен и аз щях да бъда чужденец на майка България... Много съм бродил, много съм скитал, но не съм видял по-чуден рай“.

- **Исторически музей (Тетевен)**

- ❖ **История**

Основан е през 1911 г. от тетевенеца Михал Койчев.

Отделя се в самостоятелна сграда през 1932 г., когато по инициатива на градския благотворителен комитет „Георги Бенковски“ и по проект на архитектите Иван Васильов и Димитър Цолов, е построен дом-паметник с доброволния труд и дарения на местните жители, в знак на признателност и почит към паметта на загиналите за свободата им техни съграждани. До входа на музея е поставена паметна плоча с имената им. За нуждите на музея през 1974 г. сградата е преустроена и разширена.

❖ Експозиция

Музеят е разделен на три основни експозиции: Археология, Етнография и Възраждане, представящи историята на града и региона от Античността до Освобождението на България. Музейният фонд наброява около 4600 експоната.

Изложени са разнообразни археологически находки:

- ✓ оръдия на труда от късния палеолит и неолит, намерени в пещера Моровица;
- ✓ съдове, култова пластика, оброчни плочки, разкриващи материалната и духовна култура на траките по тези земи;
- ✓ средновековни оръжия, съдове, монети и други.

Етнографският отдел на музея представя облеклото, бита и занаятите, характерни за тетевенския район: резбарство, тъкачество, златарство. Показани са автентични женски и мъжки народни носии от Тетевен, с. Бабинци, с. Лесидрен, с. Малка Желязна, с. Рибарица, както и колекции бродерии и пафти.

Отдел „Възраждане“ разкрива чрез фотографии, документи, ордени и лични вещи участието на жителите на тетевенския край в борбите за национално освобождение на България.

На 21 април 2000 г. от музея е открадната мощехранителницата на Свети Харалампий, представляваща 5-килограмово сребърно ковчеже, върху чийто капак е гравирани сцената на Свети Илия в колесница, обточена с широка кант с флорални орнаменти, и четиримата евангелисти в ъглите.

❖ Галерия

Тъкачен стан и килими от Тетевенско

Меч на воин на войската на Сигизмунд
от 1396 г. и други оръжия от 14 век

Булчинско облекло от Тетевен, 19 век

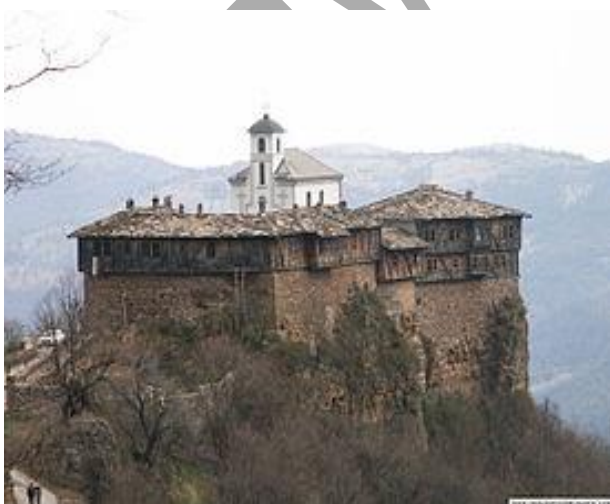

Сребърна гривна, 19 век

Паметна плоча на загиналите за свободата на Тетевен

- Гложенски манастир

Общ изглед на Гложенския манастир

Дворът на Гложенския манастир

Гложенският манастир „Свети Георги Победоносец“ е български епархийски манастир.

❖ Местонахождение

Манастирът се намира в близост до село Гложене, община Тетевен, Област Ловеч, на 12 km от град Тетевен. Разположен е на източния склон на планинския рид Лисец, под връх Камен Лисец, 1073 метра.

❖ История

Според недоказани данни той е основан в началото на XIII век, през 1224 г., и е реконструиран през XV—XVI век. Легендата разказва, че манастирът е построен от киевския княз Георги Глож, който е основал и дал името и на село Гложене. Всъщност легендата се позовава на съвпадение на имена между селището Кийово, което е съществувало в района през XV-XVI век, но е изчезнало, и град Киев в Украйна, където монасите са ходели да събират помощи.

Гложенският манастир е основан през XVI век. Неговият архитектурен план копира този на манастирите в Атон. В края на XVI и началото на XVII век в манастира се преписват ръкописи от миряни, подготвени в близкия Етрополски манастир. През XVIII-XIX век Гложенският манастир има метоси в съседното село Малък извор и в град Ловеч. Повечето старопечатни книги в манастира са украински и датират от XVIII век. Запазени са няколко поменика с имена на поклонници-дарители от XVIII-XIX век. В тях се срещат имена от села от Тетевенско и Луковитско, които днес са помашки.

Монашеските килии са строени през 1858 г. Най-видната личност в Гложенския манастир през XIX век е игуменът Евтимий (Симеонов) от Сопот. Той е известен лечител. Манастирът е любимо място на Васил Левски, като скривалището му се пази и до днес. В близост се намира и село Голям извор, където е учреден и първият революционен комитет.

Тук се намира малък музей на Васил Друмев с монашеско име Климент, който от 1875 до смъртта си е митрополит на Търновската епархия. Той произнася проповед против католицизма, при което защитава православието. Това достига до римокатолика Княз Фердинанд с посредничеството на тогавашния министър-председател Стефан Стамболов. На 10 юли 1893 г. митрополит Климент е осъден на „вечно“ заточение в

Гложенския манастир. Заточението му завършва едва с падането на правителството на Стефан Стамболов.

Старата църква на манастира вероятно е строена през XVI век. В нейните стенописи фигурират дарители от Тетевен, чиито имена се срещат в помениците на Зографския манастир от 30-те и 40-те години на XVII век. След силните повреди, нанесени на старата църква при Чирпанското земетресение от 1928 г., храмът е съборен през 1931 г. Изграден е нов в западен стил, в която е запазен старият иконостас.

В манастира е изложено копие на старинната икона „Свети Георги Победоносец“. Всъщност иконата е украинска от XVIII век. Обковката ѝ е създадена през 1828 г., когато зографът Иван Попрайков от Разград добавя към иконата житийни сцени и рисува иконите на иконостаса (запазени) и стенописи (незапазени). Оригиналът на иконата се съхранява в Ловчанската митрополия.

Понастоящем манастирът е действащ паметник на културата и е част от Ловчанската епархия. Вероятно това е българският манастир с най-просторна и най-красива панорама, която се открива от самия манастир.

- **Тетевенски манастир**

Тетевенският манастир "Свети Илия" е български православен манастир в Тетевенска духовна околия на Ловчанска епархия на Българската православна църква.

- ❖ **Местоположение**

Манастирът е разположен в южното подножие на връх Острец. Някога североизточно от Тетевен днес манастирът е в пределите на града.

- ❖ **История**

Основан е по преданието в 11 в. Според друго предание цар Иван Шишман дарил на манастира дървен кръст със сребърна обковка, на която били изобразени евангелски сцени. Сведения за манастира от 1600 г. се намират в требник, днес в Националния църковен историко-археологически музей в София. Преди Освобождението Тетевенския манастир е бил книжовен център с килийно училище и библиотека.

Посещаван е от дейци на националноосвободителното движение. Днес манастирът е действащ без монаси.

❖ Архитектура

Запазени са църквата и една жилищна сграда. Църквата се възприема като уникална със своите 5 конхи и два купола на високи барабани, но само източната апсида и двете конхи са първоначални (17 в.), а другите две конхи и вторият купол са добавени през 1869 г. Храмът е без притвор и има един западен вход и един вход в югозападната конха. Между двете северни конхи е изградено достъпно само отвън помещение, приспособено за костница. Надпис върху църквата гласи, че през 1779 г. турците опожаряват и разграбват Тетевен, но манастирът оцелява.

В храма има два слоя останки от стенописи: от 17в. в олтарната част и от 19 в. във вътрешността на църквата, възможно дело на Иван Доспевски (незавършени). Иконостасът от 19 в. е дело на тетевенски или тревненски резбари, които са изработили и иконостаса в параклиса "Свети Никола" в Троянския манастир. Царските двери тук и там са еднакви. Особено ценни са иконите от 18 в. на "Св. Илия", "Христос Вседържител", "Йоан Кръстител", "Св. Константин и Елена" и "Архангелски събор".

• Читалища и библиотеки

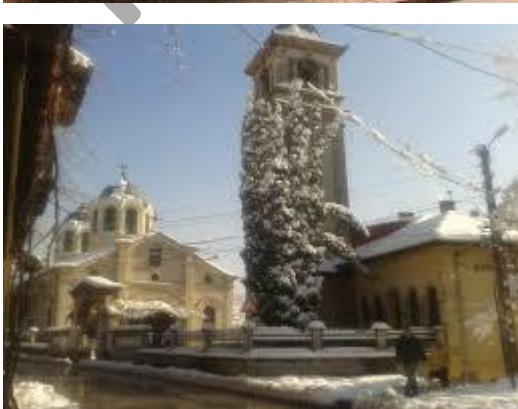

Читалище „Съгласие“, 1869 г.

✓ Читалище „Съгласие 1869 г.“

- ✓ Библиотека към читалище „Съгласие 1869 г.“, разполагаща с фонд от 83 597 библиотечни единици
- ✓ Общински детски комплекс

- **Църквата “Всях Светих”**

- **Водопади "Скоковете", екопътека "Козница", гр.Тетевен**

Началото на еко-пътеката тръгва от централната градска част на Тетевен. От там туристът има възможността да се придвижи изцяло пеша, като премине през един от кварталите на Тетевен - „Козница” или да използва до някъде превозно средство и след това да измине пеша последните 600 м. от екопътеката, вървейки по изключително живописното дефиле на река Козница.

В самия край на този малък каньон се намира водопадът „Скока”. Той се намира от лявата страна на пътеката и е висок 15 м, а отдясно има друг водопад, висок около 50м, но непостоянен. За да достигнете началото на еко-пътеката: точно срещу централния площад на Тетевен има мост над реката, тръгва се по него (като пресечете от лявата страна е градският пазар.

Продължавате все направо по пътя, който леко извива наляво и преминава през малко мостче. Точно след мостчето се завива в дясно. Там е началото на самата еко-пътека. Продължава се нагоре по асфалтирания път до достигане на информационната табела.

- **Връх Острич и параклиса “Покров Богородичен”**

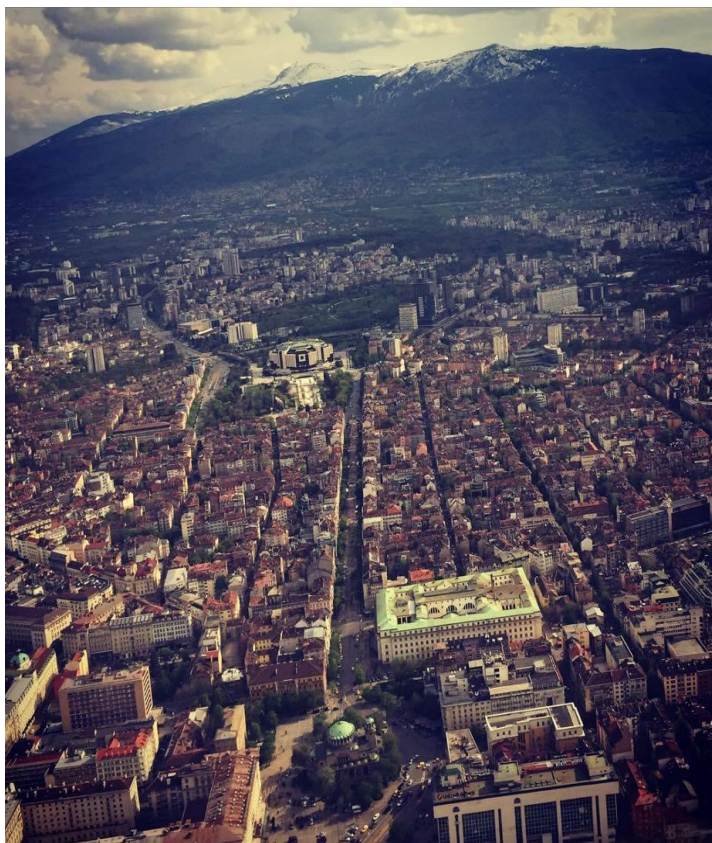
- **Пещери на региона на гр. Тетевен**
 - ✓ Съева дупка
 - ✓ Моровица
 - ✓ Байовица
 - ✓ Драганчовица
 - ✓ Рушова пещера (до с. Градешница)

използвана литература за главите:
bg.wikipedia.org

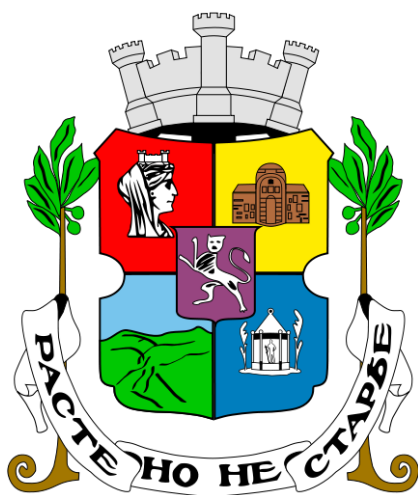
КЛУБ ПАМЕТ

СОФИЯ

Общата ѝ площ е 492 km², а надморската ѝ височина е между 500 и 699 m. Това я прави четвъртата по височина столица в Европа. Изградена е върху четирите тераси на река Искър и нейните притоци: Перловска и Владайска (Елешница). В централната градска част, както и в кварталите Овча купел, Княжево, Горна баня и Панчарево, има минерални извори.

На много места в центъра на града са запазени видими археологически паметници от римско време. София носи името на късноантичната катедрала на града „Света София“. Тъй като светата мъченица София е майка на Вяра, Надежда и Любов, празникът на светиците, 17 септември, е приет за Ден на София; чества се и 4 януари, когато през 1878 г. руските войски освобождават града от турско управление. София е обявена за столица на 3 април 1879 г. от Учредителното събрание по предложение на проф. Марин Дринов, като стар български град, отдалечен от турската граница и средищно разположен в българските земи според тогавашното разбиране. Девизът на столицата е „*Расте, но не старее*“.

Гербът на София

Из улиците на София

МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ

Историческият център на София е разположен непосредствено на юг от центъра на Софийското поле, една от Задбалканските котловини, разположена между Стара планина на североизток и планините Люлин, Витоша и Лозенска на югозапад. Съвременният град заема значителна част от Софийското поле, като е развит в по-голяма степен на югоизток и югозапад от историческия център, достигайки ниските части на Витоша, но най-североизточните му квартали – Сеславци и Кремиковци – са разположени на склоновете на Стара планина. Пет планински прохода водят към града – Искърски, Владайски, Драгомански, Петрохански и Витиня. През тях още в древността минават важни пътища, свързващи Адриатика и Средна Европа с Черно и Егейско море, и Близкия Изток. Благодарение на стратегическото местоположение на Балканския полуостров, София и в миналото е бил голям, оживен град, както и търговски, туристически и културен център. През нея протичат няколко маловодни реки, най-големи от които са Влайска и Перловска. Край източните квартали тече река Искър, но в този си участък тя не е пълноводна. София е известна от древността с многобройните си минерални (15 находища с общ дебит на водите 130 l/s). През последните 60 години са построени и изкуствени езера и язовири. Отстои на 150 km от Пловдив, на 360 km от Бургас и на 430 km от Варна по автомобилни пътища.

ИСТОРИЯ

ТРАКИЙСКАТА СЕРДИКА

София е една от най-древните европейски столици. Нейната история може да се проследи до времето на неолита. Следи от няколко неолитни селища са открити на нейна територия (около днешния Дворец, както и в днешния квартал Слатина), които датират от 5000 г. пр.н.е.

През VII век пр.н.е. на север от топлия минерален извор, близо до възниква тракийският град, станал известен като Сердонполис или Сердика. За кратък период от време през IV век пр.н.е. градът е управляван от Филип II и след това от неговия син Александър Македонски.

РИМСКИ ПЕРИОД

Градът пада под римско владичество през 29 г. По време на император Марк Улпий Траян (98 – 117) Сердика, която лежи на римския път Виа Милитарис, процъфтява като значимо селище в провинция Тракия. Въздигнат от него след 106 г. в ранг на „муниципия“ (municipium), той получава самоуправление и става център на административен район. Градът се разраства при Марк Аврелий (161 – 180 г.) и имп. Комод (176 – 192 г.), между 176 и 180 г. е укрепен с внушителна крепостна стена, наблюдателни кули, във 2 в. е каптиран горещият минерален извор и са издигнати градските терми, административни и други представителни сгради.

От втората половина на III в. значението на града рязко нараства. Макар че не е подминат от нашествията на готите в 271 г., той е предпочетен пред Ниш и става столица на обширната римска провинция Дакия Аврелиана, образувана в Горна Мизия от император Аврелиан. При административната реформа в 285 г. на Диоклециан Сердика се превръща в столица на новосъздадената провинция Средиземна (Вътрешна) Дакия. При разделянето на диоцез Мизия на две, тя става столица и на северния диоцез – Дакия, включващ провинциите Вътрешна (Средиземна) Дакия, Крайбрежна Дакия, Дардания, Горна Мизия, Превалитания. Между 275–299 г. е построен покритият амфитеатър на градския и областния съвет – Булевтериона.

Възможно е в Сердика да е роден император Аврелиан, макар че родното му място не е установено със сигурност. При неговото управление Сердика е укрепена с нова крепостна стена в северна посока. Тук около 250 г. е роден император Галерий, който завършва земния си път в Сердика и е погребан в града.

Сердика е седалище на християнски епископ, а през 343 г. в града е проведен Сердикийският събор, свикан от западния император Констанс и източния император Констанций II. На него заседават 341 епископи на християнската църква, сред които свети Атанасий Велики, св. Осий от Кордоба и известният сердикийски епископ Протоген. Установени са правила за вътрешно църковно устройство и за отношенията на Църквата със светската власт. Пътувайки към събора, свети Атанасий основава Златноливаденския манастир, разположен до днешното чирпанско село Златна ливада, който и в момента е действащ.

Сердика е любимият град на император Константин Велики (родом от близкия Ниш), който дори възнамерява да премести столицата си тук. Антични автори твърдят, че той често казва: *„Сердика е моят Рим“*. Императорът обича да резидира в Сердика, където са издадени много от неговите укази, запазени в *Corpus Iuris Civilis*, дълги месеци живее и управлява Римската империя от своя дворец тук, наречен условно от учените „градска резиденция“. В 4 век той заема цял квартал на града, известен като „Константинов квартал“, разположен най-общо между днешните улици „Калоян“, „Позитано“, „Лега“ и южно от Президентството. По-късно, в 13 век, това, което е оцеляло от комплекса, е превърнато в дворец на българския севастократор Калоян. Тук е била градската резиденция на севастократора, а извънградската е била при

известната Боянска църква. През 357 г. римският историк Амиан Марцелин определя града като голям и прочут.

През 5–6 век, по времето на така нареченото Велико преселение на народите, градът преживява нашествия от хуни, готи, авари, славяни и други, тъй наречени варварски народи. Император Юстиниан Велики (527 – 565) полага забележими грижи за Сердика – градът е укрепен и е построена запазената до днес внушителна базилика Света София, дала по-късно името си на града.

Градът пада под римско владичество през 29 г. По време на император Марк Улпий Траян (98 – 117) Сердика, която лежи на римския път Виа Милитарис, процъфтява като значимо селище в провинция Тракия. Въздигнат от него след 106 г. в ранг на „муниципия“ (municipium), той получава самоуправление и става център на административен район. Градът се разраства при Марк Аврелий (161 – 180 г.) и имп. Комод (176 – 192 г.), между 176 и 180 г. е укрепен с внушителна крепостна стена, наблюдателни кули, във 2 в. е каптиран горещият минерален извор и са издигнати градските терми, административни и други представителни сгради.

От втората половина на III в. значението на града рязко нараства. Макар че не е подминат от нашествията на готите в 271 г., той е предпочетен пред Ниш и става столица на обширната римска провинция Дакия Аврелиана, образувана в Горна Мизия от император Аврелиан. При административната реформа в 285 г. на Диоклециан Сердика се превръща в столица на новосъздадената провинция Средиземна (Вътрешна) Дакия. При разделянето на диоцез Мизия на две, тя става столица и на северния диоцез – Дакия, включващ провинциите Вътрешна (Средиземна) Дакия, Крайбрежна Дакия, Дардания, Горна Мизия, Превалитания. Между 275–299 г. е построен покритият амфитеатър на градския и областния съвет – Булевтериона.

Възможно е в Сердика да е роден император Аврелиан, макар че родното му място не е установено със сигурност. При неговото управление Сердика е укрепена с нова крепостна стена в северна посока. Тук около 250 г. е роден император Галерий, който завършва земния си път в Сердика и е погребан в града.

Сердика е седалище на християнски епископ, а през 343 г. в града е проведен Сердикийският събор, свикан от западния император Констанс и източния император Констанций II. На него заседават 341 епископи на християнската църква, сред които свети Атанасий Велики, св. Осий от Кордоба и известният сердикийски

епископ Протоген. Установени са правила за вътрешно църковно устройство и за отношенията на Църквата със светската власт. Пътувайки към събора, свети Атанасий основава Златноливаденския манастир, разположен до днешното чирпанско село Златна ливада, който и в момента е действащ.

Сердика е любимият град на император Константин Велики (родом от близкия Ниш), който дори възнамерява да премести столицата си тук. Антични автори твърдят, че той често казва: „Сердика е моят Рим“. Императорът обича да резидира в Сердика, където са издадени много от неговите укази, запазени в Corpus Iuris Civilis, дълги месеци живее и управлява Римската империя от своя дворец тук, наречен условно от учените „градска резиденция“. В 4 век той заема цял квартал на града, известен като „Константинов квартал“, разположен най-общо между днешните улици „Калоян“, „Позитано“, „Лега“ и южно от Президентството. По-късно, в 13 век, това, което е оцеляло от комплекса, е превърнато в дворец на българския севастократор Калоян. Тук е била градската резиденция на севастократора, а извънградската е била при известната Боянска църква. През 357 г. римският историк Амиан Марцелин определя града като голям и прочут.

През 5–6 век, по времето на така нареченото Велико преселение на народите, градът преживява нашествия от хуни, готи, авари, славяни и други, тъй наречени варварски народи. Император Юстиниан Велики (527 – 565) полага забележими грижи за Сердика – градът е укрепен и е построена запазената до днес внушителна базилика Света София, дала по-късно името си на града.

Ротондата „Св. Георги“ и останки от резиденцията на император Константин I Велики от IV век.

Улица „Леге” в
днешно време

ОСМАНСКО ВЛАДИЧЕСТВО

През 1349, 1355 и 1382 – 88 г. се водят битки срещу османските нашественици. Османското нашествие на два пъти е отблъснато, но на невероятно висока цена – убити са първо единият, а после и другият български престолонаследници. Османлиите внедряват в София един фанатично предан помохамеданчен млад войник, вещ в лов със соколи. Той се представя за дезертьор и спечелва доверието и симпатиите на владетеля на София, Иван Асен V. В наивността си, по време на лов, когато владетелят и фанатикът остават сами, владетелят бива издебнат и отвлечен завързан на кон в Пловдив при началника на османската войска Балабан бей, подчинен на Лала Шахин. Така османлиите успяват да влязат в София, но околните крепости – Урвич, Бояна, Бистрица и др. остават в български ръце и битките продължават до 1388 г., когато в бой с османлиите загива завърналият се от плен трети престолонаследник – Иван Асен V. Скоро след завоюването София става столица на цялата европейска част на османската империята – бейлербейство Румелия.

По време на големия поход на Янош Хуняди през есента на 1443 г. османците изоставят София, като евакуират населението и опожаряват града, за да затруднят снабдяването на противника. Унгарците са посрещнати от християните с тържествена служба в катедралата „Света София“, но няколко седмици по-късно те отстъпват към

Пирот и християните в София и околностите са подложени на кланета заради съдействието, оказано на унгарската армия.

От 15 век са известни имената на войводата Радич, на Радивой, обновил и изписал в 1493 г. Кремиковския манастир, на Радослав Мавър, обновил и изписал Драгалевския манастир в 1476 г. Владислав Граматик съобщава, че в 1469 г. при пренасянето на мощите на свети Иван Рилски те са посрещнати в София от богатия и влиятелен „ктитор Георги“.

Утвърждава се и сред турската администрация християнското име на града – София. По-големите и хубави черкви са превърнати в джамии, но в XV в. в града оцеляват и действат около 12 храма, като съборна черква е „Св. Марина“. В края на XVI в. бейлербейството е преобразувано в Румелийски еялет, най-голямата административна единица в империята, обхващаща почти целия Балкански полуостров, и София е негова столица до 1836 г., когато такава става Битоля. Във втората половина на 15 и в 16 век в София и околните селища и манастири от Софийската света гора се развива едно от най-значимите книжовно-просветни български средища след падането на България под турско робство – Софийската книжовна школа. В тъмната епоха на робството София дава 9 християнски светци. Първи просиява Св. мъченик Георги Стари Софийски Български в 1437 г., след него просиява Св. мъченик Георги Нови Софийски Кратовски и Български, изгорен от турците на 11 февруари 1515 г., трети просиява Св. преподобни Софроний Софийски и Български в 1515 г., четвърти Св. мъченик Георги Най-нови Софийски на 26 май 1530 г., пети Св. великомъченик Николай Нови Софийски – 17 май 1555 г., шести Св. свещеномъченик Терапонтний Софийски – 1555 г., седми Св. преподобни Пимен Зографски, осми Св. мъченик Константин Софийски – 1737 г.

Въстанието на архиереите в Софийско и Самоковско избухва в 1737 г., при подавянето му в края на юли и началото на август 1737 г. по заповед на Али паша Кюпрюлюоглу са избити около 350 софийски граждани, свещеници, монаси и хора от околните села, включително самоковският митрополит Св. мъченик Симеон Самоковски и Софийски, обесен в София от турците на 21 август 1773 г. – той е деветият софийски светец.

От 17 век градът постепенно започва да запада със западането на самата Турция, освобождението на Сърбия и приближаването на границата до София, в резултат на което изостава в развитието си. Към всичко това се прибавя големият пожар от 1816 г., чумата от 1857 г. и две земетресения – съответно през 1818 и 1858 г. Въпреки това

София остава един от големите български градове. В града има консули на Франция, Италия и Австро-Унгария. В 1864 г. градът е център на Софийския санджак в новосъздадения Дунавски вилает, който замества Румелийския такъв, а в 1876 г. градът става център на Софийския вилает, който обхваща цяла централна Западна България от Копривщица до Ниш и от Горна Джумая до Пирот с Орхание, Враня, Самоков, Прокупле.

Българите в София в XIX век имат своя община, 7 църкви и 2 светски училища – взаимно (основано в 1825 г.) и класно, а килийни при църквите и манастирите има още от времето на *Софийската книжовна школа*. В 1867 г. е основано читалище „Цвят“, българското женско дружество „Майка“ е от 1869 г., в 1874 г. е създадена ученическата дружина „Напредък“. Борбата срещу гръцкото духовенство започва още в 1818 г.^[22] Тук Баба Неделя основава първото девическо училище в българските земи. От 1859 г. започват празненствата в чест на славянските първоучители св. Кирил и Методий. На 15.10.1872 г. в храма „Св. Стефан“ в Цариград българският екзарх Антим I хиротонисва Първия екзархийски Софийски митрополит Мелетий, в 1877 г. владиката е подгонен, че укрива ботеви четници и изпраща сведения за турските зверства през Априлското въстание, но след кратък престой в Цариград се връща и участва в организирането на Кресненско-Разложкото въстание, той е депутат в Учредителното събрание във Велико Търново в 1879 г., член-кореспондент на БАН, богатата си лична библиотека и 70 000 лв. завещава на Българската гимназия в Солун и на Св. Синод на БПЦ за издателска и просветна дейност.

В 1870 г. Васил Левски основава революционни комитети не само в града, но и в околните села. Видни софийски възрожденци са Димитър Трайкович – член на Софийския рев. комитет, Иван Денкоглу, Сава Филаретов, Йорданка Филаретова, Захари Икономович - Круша, революционерът книжар Никола Вардев, йеромонах Генадий Скитник (Иван Ихтимански) – член на Софийския революционен комитет и игумен на Драгалевския манастир, където Левски често отсяда и прави заседания на комитета, Никола Стефанов Крушкин – Чолака, съратник на Левски, член на Софийския революционен комитет, обесен от турците, Георги Абаджията – книжар, куриер на Софийския революционен комитет обесен от турците заедно с Чолака, Киро Геошев (Киро Кафеджи), съратник и ятак на Левски, обесен от турците, хаджи Стоян Книжар обесен от турците, Христо Ковачев член на Софийския революционен комитет, заточен в Диарбекир, участниците в Априлското въстание копривщенците Стойчо

Рашков и Тодор Малеев, на които е възложено да вземат от Пловдив материали за леене на куршуми. са обесени от турците на Лъвов мост и т.н.

Българите активно съдействат с разузнавателни сведения и водачи на руските войски в Освободителната война. Палачът на Стара Загора – Сюлейман паша, подготвя грозно отмъщение – той дава заповед градът да бъде изгорен, при което разправата с християнското население е неминуема. Само категоричната намеса на консулите Леандър Лъге и Вито Позитано, а по непотвърдени данни – и застъпничеството на софийския равин Габриел Меркадо Алмоснино спасяват града. Австро-унгарският консул Йозеф Валхард също подкрепя действията в защита на града. Това спасение обаче не се отнася за обикновените българи, над които започват екзекуции. Русите и чуждите кореспонденти заварват 16 бесилки, на които са екзекутирани българи до последния момент преди навлизането на освободителните войски .

Църквата „Св. София”

СЛЕД ОСВОБОЖДЕНИЕТО

По време на Руско-турската война от 1877 – 1878 г. София е освободена на 4 януари 1878 г. (23 декември 1877 г. стар стил) от руски части под командването на генерал Йосиф Гурко. През февруари 1878 г., в разгара на военните действия, населението на града намалява почти наполовина и по данни на общината е 11 694 души, от които 6560 българи, 3538 евреи, 839 турци и 737 роми.

На 20 октомври 1878 г. от Пловдив в София се премества седалището на Временното руско управление, а на 3 април (22 март стар стил) 1879 г. по предложение на Марин Дринов Учредителното събрание избира София за столица на Княжество България (4

април е обявен за празник на София). В резултат на това броят на жителите нараства по-бързо в сравнение с другите български градове, главно от вътрешната миграция.

Избирането на София за столица спомага за нейното бързо превръщане в голям и важен политически, административен, икономически, научен и културен център на страната. Започва концентрацията на капитали и развитието на промишлеността, изграждането на предприятия на електродобивната, металодобивната, пивоварната и дървопреработвателната промишленост. В повечето случаи това са все още малки фабрики и работилници. Към края на века на река Искър над Панчарево е построена първата водноелектрическа централа, която осигурява електроенергия за града. В 1893 г. е построена железопътната линия София-Перник, а след това и до Пловдив и Варна.

На Велики четвъртък, 16 април 1925 г., в София е извършен атентатът в църквата „Света Неделя“ от дейци на военното крило на БКП. Убити са 170 души и са ранени 500.

По време на Втората световна война, въпреки че България не участва в бойни действия, британските и американските въздушни сили извършват жестоки бомбардировки на София. Ударени са най-вече граждански обекти, като Народния театър (тежко засегнат), църквата от XI век Свети Спас (силно разрушена в 1944 г.), Градската библиотека (напълно унищожена на 30.03.1944 г., изгарят 40 000 тома книги), католическата катедрала Свети Йосиф (напълно унищожена на 30.03.1944г.), Духовната академия (тежко засегната, изгорен е куполът на храма, вграден в нея), взривени и опожарени са хиляди жилищни сгради, разрушен е градският център, убити са над 2000 души от софийското население и са разрушени 12 657 сгради.

София след
Освобождението

Катедралата „Св.
Неделя“ в
началото на XX
век

1945-1990г.

През 1945 г. е одобрен нов общ градоустройствен план на столицата, т.н. план „Нейков“.

След спорен референдум през 1946 г. (страната е окупирана от съветски войски) България е провъзгласена за народна република и се установява отечественофронтовска власт, което значително променя облика на столицата. Нейната численост започва да расте с бързи темпове, най-вече поради централизацията и колективизацията. Започва да се обръща по-голямо значение на тежката промишленост и индустриализацията, като продължава градоустройството и жилищното строителство. През 1958 г. е пуснат в експлоатация завод Кремиковци. Разширява се и се обновява пътната мрежа и градският транспорт. Все пак през 1970-те години архитектите успяват да се преборят с плановете дотогава да се разчисти градският център за социалистическо строителство, като се разрушат старите сгради (виж Комплекс Ларго). Така от разрушение са спасени бившият царски дворец, Военният клуб, БАН и други сгради край Централни хали, Женския пазар, Львов мост, по „Пиротска“ и „Екзарх Йосиф“.

През втората половина на 20 век към София са присъединени много от съседните села, които дотогава са самостоятелни – Биримирци и Обрадовци през 1955 г., Княжево през 1958 г., Бояна, Враждебна, Връбница, Горна

бана, Драгалевци, Дървеница, Илиянци, Малашевци, Обеля, Орландовци, Симеоново и Слатина през 1961 г., Суходол, Требич и Филиповци през 1971 г., Ботунец, Горубляне, Кремиковци, Сеславци и Челопечене през 1978 г.

В периода 1945 – 1990г. в София е построена следната архитектура:

Площад „Св. Неделя”

Комплекс
„Ларго”

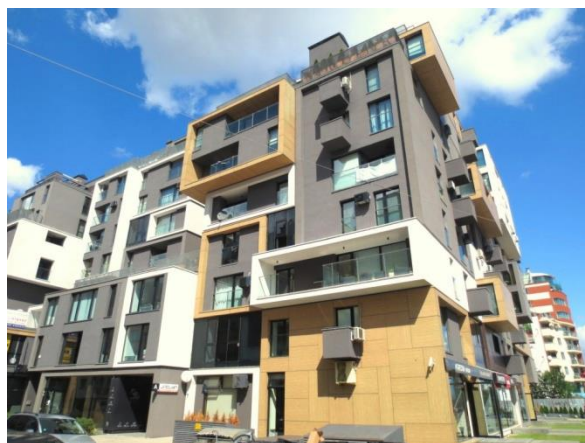
НДК

След падането на режима на Тодор Живков през 1989 г. следва нов подем в строителството. Построени са много нови модерни сгради, много от тях с участието на чужди инвестиции. През 2015 г. е завършена сградата на Капитал Форт, намираща се на входа на София откъм бул. Цариградско шосе, която става най-високата сграда в България със своите 126 m и 24 етажа, измествайки хотел Родина.

Софийската архитектура в днешни дни:

Бизнес сграда в София

Столична кооперация

Къща – охлюв в кв. Симеоново

Столичен мол

КУЛТУРА

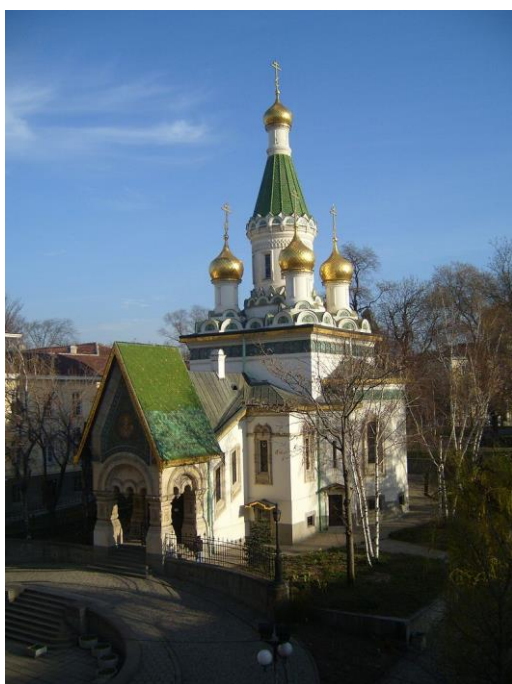
ХРАМОВЕ

В софийска епархия действат към 200 православни храма и параклиса, над 40 манастира, съградени от IV в. до днес. Забележителна е Софийската синагога, една от най-големите и изящните в цяла Европа. Най-голям и значим храм в София и в цяла България е храм-паметник Свети Александър Невски. Значим паметник и действащ молитвен дом е и Софийската джамия, известната като Баня баши, съчетаваща и хамам (баня) от топлия минерален извор в центъра на града, построената от видния османски архитект Синан в 1566 г. В града има новоизградена католическа катедрала Свети Йосиф, протестантски храмове, има неголяма и се изгражда внушителна арменогрегорианска черква.

Църквата „Свети
Седмочисленици”
(1528г).

Катедралата „Свети Александър Невски“ е със златни куполи и е построена в началото на 20-ти век в памет на 200 000 руски, украински, беларуски и български войници, които загиват в Руско-турската война.

Църквата „Свети Николай Чудотворец“, известна най-вече като Руската църква е православна църква в българската столица, една от емблематичните сгради на града. Построена е през 1914 г. в чест на руския цар Николай II. В архитектурно отношение храмът е изграден в традициите на руската църковна архитектура от 19 век. В криптата на храма е гробът на архиепископ Серафим Соболев, считан от много православни християни за чудотворец.

Катедрален храм „Свети Йосиф“ е най-големият католически църковен храм в България.

Баня Баши е джамия в София.
Построена е от османския
архитект Синан. Тя е построена по
инициатива и с финансовата подкрепа
на благотеля молла Ефенди Кадъ
Сейфуллах.

Софийската синагога е построена
през 1909 г. и е най-голямата на
Балканския полуостров. Тя побира
1300 поклонници и и представлява
един от най-красивите и
забележителни архитектурни
паметници в столицата. В нея се
намира огромен двутонен полилей,
който е най-големият в България.

ПАМЕТНИЦИ

В София се намират редица паметници от различни епохи. Някои от тях, построени по време на комунистическата власт, са разрушени – такъв е случаят с паметника на Ленин и мавзолея на Георги Димитров, на чието място за известно време се оформя паркинг. Паметникът пък пред Националния дворец на културата се руши сам и с течение на времето от него остава само скелето.

Други, като гробницата на първия български княз Александър I Батенберг, са затворени за посетители от 1946 до 1991 г., през цялото време на тоталитарния режим и много хора дори не знаят за нейното съществуване по това време.

Част от паметника на Васил Левски

Друг исторически паметник, станал един от символите на града, е паметникът на Васил Левски, който се намира в центъра на града, в район с натоварено движение. Той е изработен от бронз, с барелеф на главата на Левски. Открит е на 22 октомври 1895 г., но неговото планиране започва непосредствено след Освобождението, през 1878 г.. Конструирането му продължава около 17 години поради липса на средства, занемаряване, нехайство и дори липса на интерес от страна на тогавашното правителство. Това предизвиква вълна на недоволство сред българските интелектуалци. Константин Величков в знак на протест написва стихотворението „Паметникът на Левски в София“. Първоначалните проекти предвиждат голям кръст, но тази идея бива отхвърлена поради несъвместимостта с вярата на Апостола в равенството, братството и други революционни идеи. Друг вариант предвижда бронзова статуя в цял ръст, която обаче също е отхвърлена поради значителното поскъпване на паметника.

Паметникът на Съветската армия се намира в Борисовата градина и успява да оцелее след свалянето на тоталитарния режим, но неговото съществуване е съпроводено с много противоречия. Той е издигнат през 1954 г. в знак на признателност към руските войници, които прогонват хитлеристите от България след като и обявяват война. През 1993 г. Столичната община взема решение за събаряне на паметника. От Кремъл обаче и от руското посолство в България реагират много остро на една такава инициатива и паметникът остава. През 2009 г. е подета нова кампания за неговото събаряне или преместване на ново място, този път във връзка със строежа на метрото.

Цар Освободител

Руски паметник е построен през 1882 г. със средства, събрани от руския народ. Той се намира в близост до Петте кьошета, площад „Македония“ и най-големият в България център по спешна медицина „Пирогов“.

Паметникът на Незнайния воин е издигнат през 1981 г. по случай 1300 годишнината на българската държава. Монументът се състои от „вечен огън“, пръст от Старозагорското сражение и Шипченската битка – най-важните битки в Руско-турската война от 1877 – 1878 г., статуя на легнал лъв и каменна плоча с надпис.

Друг много известен паметник в центъра на столицата е Паметникът на Цар Освободител, или както го наричат софиянци *Коня* – един от най-внушителните паметници в София, издигнат в чест на Освобождението на България през 1878 г., в израз на признателността на българския народ към руския народ в лицето на император Александър II и като символ на българската свобода. Паметникът се намира на столичния булевард „Цар Освободител“ на площад „Народно събрание“ с лице към сградата на българския парламент.

МОСТОВЕ

Двата най-стари и известни моста в София са Орлов мост и Лъвов мост.

Лъвов мост се намира в близост до центъра на града, над Владайската река. Построен е между 1889 и 1891 г. от чешкия архитект Вацлав Прошек, неговия брат и негови братовчеди, като част от мемориал на избитите от турците българи (4-те лъва символизируют обесените непосредствено преди освобождението 4-ма софийски книжари).

Орлов мост също се намира в центъра на града, над Перловската река и на много натоварено кръстовище. Построен е през 1891 г., малко след строежа на Лъвов мост, в памет на завърналите се заточеници от Диарбекир, които са посрещнати тук, и на тези оставили костите си там и в турските зандани.

Лъвов мост

ТЕАТРИ И МУЗЕИ

Народният театър „Иван Вазов“ е един от най-старите и известни театри в столицата. Сградата е завършена през 1906 г., а представленията започват през 1907 г.. През 1923 г. пожар разрушава голяма част от него и той е реставриран постепенно в следващите 5 – 6 години. Бомбардировките от 1944 г. също му нанасят щети. Последната му реконструкция и модернизация датира от 1970-те години.

Театър „Сълза и смях“ е също един от най-старите театри, основан през 1892 г. Театралната група на този театър става инициатор за основаването на Народния театър.

Други театри в столицата са Сатиричният, театърът на Народната армия, Младежкият театър, театър 199, театър „София“, Национален музикален театър „Стефан Македонски“, Националната опера и балет и няколко други.

Националната опера и балет, известна и като Софийска опера и балет, става държавна през 1922 г. Основно място в оперния ѝ репертуар заемат класически произведения на руски, български и италиански композитори.

В столицата също така се намират и множество галерии и музеи. Много от тях принадлежат към Стоте национални туристически обекта. Националният исторически музей е най-големият музей в България и сред най-големите в Европа. Националният етнографски музей и Националната художествена галерия се намират в центъра на града, в сградата на бившия царски дворец. Националният природонаучен музей при БАН е най-богатият природонаучен музей на Балканския полуостров и е основан през 1889 г. Други музеи са Националната галерия за чуждестранно изкуство, Националният военноисторически музей в София, Археологическият институт и музей, Софийски арсенал – Музей за съвременно изкуство (САМСИ) и Музеят на социалистическото изкуство.

Народен театър
„Иван Вазов“

Национален
Исторически Музей
(НИМ)

използвана литература за главите:

www.wikipedia.org

www.iyacbulgaria.wordpress.com

www.wikipedia.org

www.viewsofia.com

www.sofia.bg

www.bg-mamma.com

www.cash4bulgarianproperties.com

www.vivaster.com

www.inews.bg

www.capital.bg

www.panoramio.com

www.travel.arbilus.com

www.xaudio.net

www.citysightseeing.bg

www.facebook.com